

2017 | 1

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *CSÁKÓ JUDIT*
KANCELLÁRIA ÉS TÖRTÉNETÍRÁS
A 14. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON
- *KOVÁCS VIKTÓRIA*
LELESZ PATRÓNUSAI
- *KITANICS MÁTÉ–HANCZ ERIKA–TÓTH TAMÁS–
PAP NORBERT*
A TURBÉKI KEGYTEMPLOM
TÖRÖK ELŐZMÉNYE
- *RADA JÁNOS*
A KULTÚRHARC RETORIKÁJA
ÉS A PROTESTANTIZMUS
- *KÁRBIN ÁKOS*
AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANK
ÉS A VALUTAREFORM ELŐZMÉNYEI
- *TURBUCZ DÁVID*
PIŁSUDSKI MEGÍTÉLÉSE MAGYARORSZÁGON
- *VÁMOS PÉTER*
MAGYAR GEOFIZIKUS EXPEDÍCIÓ KÍNÁBAN
1956–1962
- ÁDÁM MAGDA (1925–2017)

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 1. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Kitanics Máté–Hancz Erika–Tóth Tamás–Pap Norbert: A turbéki kegytemplom török előzményének kérdése	1
Kárbin Ákos: Az Osztrák–Magyar Bank és az 1892. évi valutareform előzményei	19
Vámos Péter: Baráti segítség és önerőre támaszkodás. Magyar geofizikus expedíció Kínában 1956–1962	47

MŰHELY

Csákó Judit: Kancellária és történetírás a 14. századi Magyarországon. Kutatástörténeti áttekintés	77
Kovács Viktória: Lelesz patrónusai	103
Rada János: A kultúrharc retorikája és a protestantizmus magyarországi röpiratokban	129
Turbucz Dávid: Pilsudski megítélése Magyarországon a két világháború között	145

MÉRLEG

Kondomínium: a kora újkori történelem és irodalom határvidékén (<i>Gőzsy Zoltán–Varga Szabolcs</i>)	163
--	-----

MEGEMLÉKEZÉS

Ádám Magda (1925–2017) (<i>Borhi László</i>)	173
--	-----

VAMOS PÉTER

Baráti segítség és önerőre támaszkodás

Magyar geofizikus expedíció Kínában
1956–1962*

A Kínai Népköztársaság (KNK) 1949. október 1-jei megalakulása a hidegháború addig talán legfontosabb eseménye volt. A kommunista kínai vezetés a háború sújtotta, alapvetően mezőgazdasági országot a sztálini szovjet modellnek megfelelően fejlett nehéziparral és hadiiparral rendelkező modern állammá kívánta tenni. Eleinte az új demokrácia megteremtése volt a cél, majd 1956-ban meghirdették a társadalom és a gazdaság szocialista átalakítását. Megindult a mezőgazdaság kollektivizálása és a nehézipar fejlesztése – utóbbi elsősorban szovjet segítséggel. Magyarország a Szovjetunió példáját követve azonnal elismerte az új Kínát és lehetőségeihez mérten igyekezett minden támogatást megadni. A magyar–kínai műszaki-tudományos együttműködés legnagyobb sikere Kína máig legnagyobb olajmezejének felfedezése volt 1959-ben. A tanulmány magyar levéltári dokumentumok, a magyar geofizikai expedíció tagjainak feljegyzései, a velük készített interjúk, valamint a rendelkezésre álló szakirodalom alapján mutatja be az együttműködés történelmi hátterét és a munka hétköznapijait.

Kína modernizációja és a szovjet segítség

1949-ben a kínai gazdaság romokban hevert. A lakosság még fel sem ocsúdott a Japán-ellenes háború után, a kormányzó Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt (KKP) konfliktusa ismét pusztító polgárháborúba sodorta az országot. A harcokból a KKP került ki győztesen, Csang Kaj-sek¹ kormánya és a hadsereg egy része Tajvan szigetére menekült, ám az új vezetésnek nem volt sem tapasztalata, sem eszköze az újjáépítéshez. Mao Ce-tung és vezetőtársai ebben a helyzetben csak külföldi segítségben bízhattak. A hidegháborús szembenállás időszakában a kínai kommunisták számára a Szovjetunióval kötendő szövetség volt az egyetlen járható út. Mao három hónappal a KNK megalakulása előtt a *Zsenmin Zsipao* hasábjain közölt programadó cikkében bejelentette, hogy Kína a szocializmus oldalára áll.²

* A tanulmány elkészítését a Needham Research Institute Jing Brand Fellowship segítette.

1 A tanulmányban a kínai neveket és szavakat az ún. népszerű magyar átírásban közlöm. Kivételt csak akkor teszek, amikor a kínai nevek más idegen nyelvű publikációkban fordulnak elő, ilyenkor a nyomtatásban megjelent formát használom.

2 *Mao Ce-tung*: Lun zsenmin mincsu csuancseng [A nép demokratikus diktatúrájáról]. *Zsenmin Zsipao* 1949. július 1.

A cikk megjelenését Mao a vezetés második embere, Liu Sao-csi moszkvai utazásának időpontjához időzítette. A kommunista vezetés azt remélte, hogy az ópiumháborúban az imperialista hatalmaktól elszenvedett vereségek és az egyenlőtlen szerződések megkötését követő százéves időszak, a „nemzeti szégyen évszázada” után az egykori „Középső Birodalom” szovjet segítséggel visszanyerheti hajdani dicsőségét és központi helyét a világban. 1949 decemberében maga Mao is Moszkvába látogatott. Ez volt élete első külföldi útja. 1950. február 14-én a KNK és a Szovjetunió külügyminiszterei Mao és Sztálin jelenlétében barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést írtak alá.³ A szovjet–kínai szövetség megkötésével a KNK a szocialista tábor tagjává vált.

A szerződésben foglaltak szerint a Szovjetunió a gazdasági együttműködés keretében minden lehetséges segítséget megad Kínának. Sztálin döntését elsősorban stratégiai, nemzetbiztonsági és gazdasági megfontolások vezették. A moszkvai vezetés számára óriási jelentősége volt annak, hogy az imperializmus elleni harcban a világ legnépesebb országát maga mellett tudhatta. Az internacionalizmus jelszavával Kínának nyújtott támogatás a háború utáni nehéz gazdasági helyzet ellenére is növelte a Szovjetunió nemzetközi tekintélyét. A szovjet vezetés ugyanakkor az új szövetség megkötésével továbbra is biztosítani kívánta magának azokat a kiváltságokat, amelyeket még 1945 augusztusában a Kuomintang-kormányral kötött szerződésben rögzítettek. A Szovjetunió megkapta két kínai tengeri kikötő és haditengerészeti támaszpont, Talién és Lüsün használati jogát; bányászati, olajkitermelési és vasúti koncesszióhoz jutott Északnyugat-Kínában és Mandzsúriában; Kína pedig elismerte „Külső-Mongólia”, azaz a Mongol Népköztársaság szuverenitását. A szovjet tanácsadók és szakértők a „baráti segítségnyújtás” jegyében érkeztek ugyan, de Kelet-Európához hasonlóan Kínában is a szovjet befolyás és ellenőrzés eszközei voltak. Kína megerősödése a Szovjetunió számára nemzetbiztonsági jelentőséggel bírt. Ám a szovjetek számára az is fontos volt – különösen az 1950-es évek második felében kibontakozó, eleinte csak ideológiai köntösbe bújtatott, majd nyílt hatalmi harccá fokozódó nézeteltérések során –, hogy a modernizálódó Kína ne fenyegetse a Szovjetunióknak a nemzetközi munkásmozgalomban betöltött vezető szerepét.

Az egymásnak részben ellentmondó szovjet és kínai érdekek és megfontolások tükrében a kínai vezetés számára a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy úgy vegyék igénybe a szovjet gazdasági segítséget, hogy az ne vezessen se gazdasági, se politikai függőséghez a „nagy testvértől”. Mao és a kommunista kínai vezetés már az 1930-as évektől hangsúlyozta az önerőre támaszkodás fontosságát.⁴ Felmerül tehát a kérdés: hogyan volt összeegyeztethető az „egy oldalra hajlás” és a szovjet segítség az önerőre támaszkodás politikájával?

3 Russzko-kitajszkije otnosenija v XX veke [Orosz–kínai kapcsolatok a 20. században]. V/2. 1948–február 1950. Szerk. Andrej Ledovszkij–Rajsza Mirovickaja–Vlagyimir Mjasznyikov. Pamjatyiki Isztoricseszkoj Miszli, Moszkva, 2005. 296–304.

4 *Izabella Goikhman*: Soviet–Chinese Academic Interactions in the 1950s: Questioning the “Impact-Response” Approach. In: *China Learns from the Soviet Union, 1949–Present*. Ed. Thomas P. Bernstein–Hua-yu Li. Lexington Books, Lanham, 2010. 279.

Valójában persze az önerőre támaszkodás sosem zárta ki a külföldi segítség elfogadását. Éppen ellenkezőleg, a külföldi támogatást eszköznek tekintették az önállóság eléréséhez, és igyekeztek élni is vele, de csak úgy, hogy a feltételeket Kína diktálja. Mao mindig is éles különbséget tett a függőségen alapuló kapcsolat és az önerőre támaszkodásra épülő partneri viszony között. 1940-ben például a táplálék elfogyasztásához és az emésztéshez hasonlította a külföldről érkező anyagi segítség elfogadásának folyamatát: „mindent, ami külföldről jön, olyasvalaminek kell tekintenünk, mint a táplálékot, ami előbb a szájba, majd a gyomorba és a belekbe kerül, ami átítatódik nyállal, gyomor- és bélnedvvel, azután megoszlik salakra, ami kiürül, és tápnedvre, ami felszívódik; csakis ekkor válik a táplálék hasznossá szervezetünknek.”⁵ Mao ezen gondolata nem más, mint a „lényeg” és a „hasznosság” kettősségéről szóló 19. század végi elmélet meglehetősen képszerű megfogalmazása. Eszerint a kínai tudományok alkotják az alapot, a nyugati tudományokból pedig csak azokat az elemeket hasznosítják, elsősorban a modern technológiák átvételével, amelyek nem veszélyeztetik a hagyományos kínai értékeket.⁶ A 20. század fordulóján a kínai modernizáció hívei a nyugati dominancia ellen léptek fel. Bár a KNK első éveiben a szovjet–kínai kapcsolat azonos ideológiai alapokon nyugodott, a kínai modernizáció középtávú célja továbbra is az önállóság, a szuverenitás helyreállítása és a nemzetközi tekintély visszaszerzése volt. A marxizmus–leninizmus szerint a tudomány és a technológia fejlődése a gazdasági és társadalmi változások alapja, és mint ilyen, elengedhetetlen a végső cél, a kommunizmus eléréséhez. Kína vezetői a szocializmus építését ugyan csak 1953-ban tűzték a zászlajukra – addig a hivatalos propaganda „új demokráciáról” szólt –, de a modernizáció, a tudomány és a technológia fejlesztését kezdettől fogva kulcskérdésnek tekintették. Mivel pedig saját erőforrások, vezetési tapasztalat és ipari háttér nélkül a társadalom forradalmi átalakulása megvalósíthatatlan lett volna, ezért a magas szintű tudás és fejlett technológiák importja elengedhetetlennek bizonyult.

Külföldi szakértők és tudástranszfer

A szovjet szakértők kínai és kelet-európai helyzete sokban hasonlított, mégis volt egy alapvető különbség. Míg Kelet-Európába a szakértőket szovjet kezdeményezésre küldték, ahol elsősorban ellenőrzési és politikai irányítói feladatokat láttak el, Kínába a külföldi szakértők kizárólag kínai kérésre érkeztek. A kínaiak nemcsak azt határozták meg, hogy mely szakterületeken tartanak igényt a külföldiek munkájára, hanem az együttműködés részleteit is. A konkrét személyek kiválasztása a küldő ország feladata volt – a Szovjetunió esetében a párttagság alapfeltételnek

5 *Mao Ce-tung: Az új demokráciáról* (1940. január). In: Mao Ce-tung válogatott művei. III. Szikra, Bp., 1954. 287.

6 Az elmélet eredetéről ld.: *William Ayers: Chang Chih-tung and Educational Reform in China*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.), 1971. 152–160.

számított, és a folyamatban részt vett az SZKP Központi Bizottsága is⁷ –, de hatóságaik, beleértve a Kínában működő diplomáciai és kereskedelmi képviselőket is, az információáramlás nehézségei miatt nem voltak abban a helyzetben, hogy felügyeljék és ellenőrizzék szakértőik mindennapjait.

Az első szovjet szakértők 1949 augusztusában mentek Kínába, hivatalosan a mandzsúriai (északkelet-kínai) kommunista hatalomátvételt támogatóként. A következő évtizedben, 1960 júliusáig 12 284 civil (értsd: nem katonai) szovjet tanácsadó és szakértő töltött hosszabb-rövidebb időt Kínában. A kiküldetések időtartama néhány hónaptól több évig terjedhetett. A szovjet katonai tanácsadók és szakértők száma szintén meghaladta a tízezer főt.⁸ Sen Cse-hua kínai történész kínai és szovjet statisztikák alapján arra a megállapításra jutott, hogy 1958-ig a Kínában dolgozó 11 527 civil szakértő 89 százaléka (10 260 fő) szovjet volt, és 11 százalék (1267 fő) érkezett a kelet-európai szocialista országokból.⁹ A szovjet–kínai együttműködés a szakértők szintjén 1960 nyarán szakadt meg, amikor a moszkvai vezetés elrendelte az összes szovjet szakértő Kínából történő kivonását. A kelet-európai szakértők esetében ilyen drasztikus intézkedésre nem került sor, ők a szerződésük lejártával tértek haza.

A tudástranzfer a kínai tudomány fejlődése, általában a modernizáció és végössoron a nemzeti függetlenség elérése szempontjából – jellegénél fogva – talán még fontosabb szerepet töltött be, mint a modern technológia átvétele. A kínaiak ugyanis azt várták, hogy a megszerzett tudás birtokában ők is képessé válnak a külföldi technológiák továbbfejlesztésére és az innovációra.¹⁰

1953 előtt az együttműködés fő formája a kiadványcseré és az orosz nyelvű kiadványok kínaira fordítása volt. Kínai statisztikák szerint 1953-ig mindössze 1093 szovjet szakértő dolgozott Kínában.¹¹ Sztálin halálát követően a tudományos együttműködés intézményesülésének folyamata felgyorsult, egyre több közös kutatási projekt indult és a személyes kapcsolatok lehetősége is megnőtt. A szovjetek a szakértők mellett politikai tanácsadókat is küldtek. A tanácsadók a központi hivatalokban, az adminisztráció legfelső szintjein dolgoztak és stratégiai tanácsadással foglalkoztak, a szakértők közé pedig azok a mérnökök, tanárok, technikusok és szakmunkások tartoztak, akik többnyire a „terepen”, iskolákban, gyárakban és géppálmásokon, munka közben adták át szaktudásukat és tapasztalatukat kínai kollégáiknak.

A szovjetek az 1950-es évek elején 141 nehézipari, vegyipari és hadiipari üzem létrehozására tettek ígéretet. Sztálin életében ezekből 47 valósult meg. A Szovjetunió a szakértők küldésén túl tervrajzokat, műszaki leírásokat is nagy

7 *Deborah Kaple*: Agents of Change. Soviet Advisers and High Stalinist Management in China, 1949–1960. *Journal of Cold War Studies* 18. (2016) 1. sz. 13.

8 *Shen Zhihua–Li Danhui*: After Learning to One Side. China and Its Allies in the Cold War. Woodrow Wilson Center Press–Stanford University Press, Washington–Stanford, 2011. 118.

9 *Sen Cse-hua*: Szulien csuancsia caj Csungkuo (1948–1960) [Szovjet szakértők Kínában, 1948–1960]. Csungkuo kuocsi kuangpo csupansö, Peking, 2003. 407.

10 A témáról részletesebben ld.: *Goikhman, I.*: i. m. (4. jz.).

11 *Sen Cs.*: i. m. (9. jz.) 408.

számban adott át térítésmentesen, és több tízezer kínai számára tette lehetővé, hogy szovjet intézményekben képezze tovább magát. A Szovjetunió a KNK első ötéves tervének (1953–1957) kidolgozásában és végrehajtásában is kulcsszerepet játszott. Hruscsov 1954 októberében Pekingbe látogatott, és ígéretet tett a támogatások növelésére. A szovjet tervek szerint, szovjet támogatással és irányítással építendő ipari beruházások számát ekkor 256-ra növelték, és a kínai kiküldetésbe indulók száma is megnőtt. Az 1953–1957 közötti időszakban a szocialista országoknak juttatott szovjet támogatások fele Kínába ment. Egykorú szovjet adatok szerint a Kínának nyújtott segély a szovjet nemzeti össztermék 7%-át tette ki.¹²

Az együttműködés intézményesülésével és a szakértők növekvő számával párhuzamosan azonban a problémák is sokasodtak. A szervezési és egyeztetési hiányosságokból adódó félreértések, a személyes konfliktusok és a szovjet szakértők viselkedése kapcsán felmerülő problémák nyomán a pekingi vezetés 1956-tól ismét nagyobb hangsúlyt fektetett az önerőre támaszkodás szükségességére. Januárban, tehát még az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén elhangzott Hruscsov-beszédet megelőzően, Csou En-laj miniszterelnök az értelmiségi kérdéstről tartott pekingi konferencián elismerte, hogy sok technikai kérdésben továbbra is nagy szükség van a szovjet segítségre, de arra is figyelmeztetett, hogy nem szabad kizárólag a szovjet szakértőkre hagyatkozni.¹³ 1957 februárjában pedig a kínai államtanács (kormány) hozott határozatot a szakértők számának csökkentéséről. Az 1957 augusztusában megjelent dokumentum a „kevesebb, de jobb” elvet fogalmazta meg.¹⁴ A határozat külön nem tért ki a kelet-európai szocialista országok szakértőire, de – ahogy a magyar geofizikus expedíció kapcsán látni fogjuk – rájuk ugyanazok az elvek vonatkoztak, mint a szovjetekre.

Az új politikának megfelelően a Kínában dolgozó külföldi szakértők száma 1957-től csökkenni kezdett. 1958-ban, a nagy ugrás meghirdetésének évében a KKP politikája fő elemeként az önerőre támaszkodást határozta meg, a külföldi támogatásnak csak kiegészítő, támogató szerep jutott.¹⁵ Paradox módon még ez a döntés is a külföldi szakértők tevékenységének sikerét mutatja. A szovjet tömb országaiból érkező segítség ugyanis elérte a célját, amennyiben lefektette a független kínai ipar és tudományos kutatás alapjait. A nagy ugrás nagyratörő tervei ugyanis csak a külföldi segítséggel megszerzett új ismeretek és gyakorlati tapasztal-

12 Az arány hihetetlenül magasnak tűnik. A kalkulációt Goncsarenko orosz történész szovjet levéltári adatok és az 1960. május 6-án a *Pravdában* megjelent Hruscsov-beszéd adatai alapján készítette. Ld. *Sergei Goncharenko: Sino-Soviet Military Cooperation*. In: *Brothers in Arms*. Ed. Odd Arne Westad. Woodrow Wilson Center Press–Stanford University Press, Washington–Stanford, 1998. 160.

13 *Csou En-laj: Kuanjü csesifence venti tö paokao* [Beszámoló az értelmiségi kérdéstről]. In: *Csou En-laj hszüancsi hszia* [Csou En-laj válogatott művei]. II. Zsenmin csupansö, Peking, 1984. 166–167.

14 *Shen Z.–Li D.*: i. m. (8. jz.) 129.

15 Mao 1958-as gondolatait egy 1962-es beszédét idézve 1978-ban közölte a kínai sajtó. Ld.: *Chairman Mao Tsetung's Talk at an Enlarged Working Conference Convened by the Central Committee of the Communist Party of China, January 30, 1962*. *Peking Review* 1978. július 7. 17.

talatok birtokában születhettek meg. Az már más kérdés, hogy Mao, aki maga sem csinált titkot abból, hogy nem ért a gazdasághoz, a nagy ugrás politikájának meghirdetésével katasztrófába vezette az országot.¹⁶

A pekingi magyar nagykövetség és a magyar–kínai kapcsolatok

Magyarország a lehetőségeihez mérten igyekezett kivenni a részét a tudástranszferből és a műszaki segítségnyújtásból. A műszaki-tudományos együttműködésről szóló kétoldalú megállapodást 1953. október 3-án kötötték meg Pekingben. Az 1950-es évek első felében a két nép közötti személyes érintkezések elsősorban a hivatalos utazásokra korlátozódtak. Magyarország egy teljes gépállomást szerelt fel Santung tartományban, csőgyárat épített Szecsuanban, Kantonban pedig magyar mérnökök is részt vettek a nemzetközi tropikalizációs programban (a mérsékelt égövre készült berendezések működésének biztosítása szélsőséges – trópusi – körülmények között). A legnépesebb magyar szakértőcsoport 1956 és 1962 között geofizikai méréseket végzett először Kanszu tartományban, majd Északkelet-Kínában, a Szungliao-síkságon.

A kapcsolatépítésben a nagykövetség játszott kulcsszerepet. A budapesti Külügyminisztérium a kezdetektől elégedetlen volt a pekingi magyar diplomáciai képviselő tevékenységével. Félix Pál, az 1951-ben létrehozott Távol-keleti Osztály vezetője a fő problémának azt tartotta, hogy „a többi baráti nagykövetséggel nem sikerült a megfelelő összhangot kialakítani”. Rendszeres konzultáció folyt ugyan a Szovjetunió és más baráti országok nagyköveteivel, de az érintkezés nem ment túl a „hivatalosan baráti hangon”.¹⁷ A magyar–kínai kétoldalú kapcsolatokat sem a feltétlen bizalom és kölcsönös tájékoztatás jellemezte. A kínai Külügyminisztérium munkatársai magánjellegű kapcsolatot külföldiekkel nem tarthattak fenn, a hivatalos úton hozzájuk intézett kérdésekre pedig a sajtóban megjelent információknál többet általában nem mondhattak. Safrankó Emánuel nagykövet ezért úgy vélte: „kétszer is meg kell gondolni, hogy milyen kérdésekre kérünk felvilágosítást, illetve a válaszok sürgetését.”¹⁸ A kínaiak óvatossága és merevsége a gazdasági együttműködést is lassította. „Ezt nem lehet erőszakolni, mert az a kínaiakban éppen az ellenkező hatást váltaná ki, és még merevebb elzárkózást eredményezne” – jelentette ki a nagykövet.¹⁹

16 A nagy ugrásról ld. pl.: *Frank Dikötter: Mao's Great Famine. The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–1962.* Walter and Co., New York, 2010.

17 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL OL), XIX-J-1-j Kína – 27 – 00129/1951. 8. d. Félix Pál feljegyzése: 1950. évi összefoglaló jelentés kiértékelése.

18 MNL OL XIX-J-1-j Kína – 27 – 00875 – 1952. 8. d. Safrankó Emánuel nagykövet 1951. évi összefoglaló jelentése. Peking, 1952. április 8.

19 MNL OL XIX-J-1-j Kína – 12 – 00306 – 1953. 8. d. Safrankó Emánuel nagykövet 1952. évi összefoglaló jelentése. Peking, 1953. január 29.

A kapcsolatépítést tovább nehezítette, hogy 1953-ban – a magyarországi politikai változásokkal párhuzamosan – a Külügyminisztérium Távolségi Osztályán is jelentős személyi változások történtek, a nagykövetség politikai munkatársait pedig egy kivétellel leváltották. Az 1954-ben akkreditált új nagykövet, Szkladán Ágoston a munka folyamatosságát és a kapcsolatok fejlődését megnehezítő, súlyos hibának minősítette a lavinaszerű változtatásokat és azt a tényt, hogy „olyan új elvtársak jöttek ki, akik a diplomáciai munkában még nem rendelkeznek gyakorlattal”.²⁰ A kádercsere következtében 1954-re Csatorday Károly maradt az egyetlen olyan munkatárs a nagykövetségen, aki tudott kínaiul beszélni „politikai, gazdasági és általános jellegű kérdésekről olyan kínaiakkal, akik idegen nyelvet nem beszélnek”, és az újságokat is át tudta nézni.²¹ [P.] Szabó József²² sajtóattasé elkezdett ugyan kínaiul tanulni, ám nyelvtudása nem volt elegendő ahhoz, hogy a kínai nyelvű sajtót olvassa, a nyugati hírügynökségek angol nyelvű anyagából készített naponta rövid összefoglalót. A többi munkatárs még angolul és oroszul sem tudott megfelelő szinten.²³ A nagykövetségen 1955 novemberében állt munkába két, már Kínában végzett, kínaiul tudó diplomata, Galla Endre kulturális beosztott és Tóth Barna, aki a gazdasági ügyek felelőse lett. Összehasonlításképpen: Csehszlovákia pekingi nagykövetségén az egyes területekkel nem egy-egy diplomata, hanem 3-5 fős munkacsoportok foglalkoztak. Ötven foglalkoztak politikai kérdésekkel, négytagú volt a gazdasági és a kulturális munkacsoport, hárman pedig a sajtóügyekért feleltek. Minden munkacsoportnak külön kínai fordítója volt. Ezzel együtt Gregor nagykövet szintén arról panaszkodott, hogy a kínai Külügyminisztérium vezetői nem tájékoztatják megfelelően a baráti országok képviselőit.²⁴

Nem csoda hát, hogy 1956 januárjában a budapesti Külügyminisztérium elégedetlen volt a nagykövetség munkájával, nem tartotta kielégítőnek sem a jelentő munkát, sem a kínaiakkal kialakított kapcsolatokat. A központ véleménye szerint bár a nagykövetség „gyakran hangsúlyozza a kínaiakkal való kapcsolat fejlesztésének nehézségeit, [...] a helyzetet még jobban súlyosbítja az, ha a fennálló lehetőségeket sem használják ki kellően”.²⁵ Szkladán nagykövet jelentése ennél konkrétan és önkritikusabban fogalmazott: „a gyakorlatban nem érvényesül Pártunk politikája a Kínai Népköztársaság irányában. Kulturális egyezményünk szegényes, tájékoztatói munkánk egyáltalán nem kielégítő, kereskedelmi kapcsolatainkban nem törekszünk eléggé a gondos, határidős szállításokra, szállított áruink minősé-

20 MNL OL XIX-J-1-j Kína – 27 – 00561 1954. d. n. (8. d.) Safranko Emánuel nagykövet 1953. évi összefoglaló jelentése – Safrankó Emánuel 1954-ben Szobek András váltotta, de őt röviddel Pekingbe érkezése után begyűjtési miniszterré nevezték ki.

21 Uo.

22 Szabó József újságíró, a Magyar Rádió szerkesztője pekingi diplomáciai kiküldetése után vette fel a P. Szabó József nevet.

23 Ld. 20. jz.

24 MNL OL XIX-J-1-j Kína – 00368/2 – 1957. Száll József ideiglenes ügyvivő jelentése: Beszélgetés Gregor csehszlovák nagykövettel. Peking, 1957. január 22.

25 MNL OL XIX J-1-j Kína 12. f. – 001575 – 1956. (2. d.) Kárpáti József miniszterhelyettes rendele a pekingi nagykövetségnek: „Nagykövetség munkája”. Budapest, 1956. január 17.

ge kifogásolható. Ugyancsak gyenge a Nagykövetség munkája a kapcsolatok kiépítése terén. A sajtó vonalán teljesen megszakadt a kapcsolat a sajtóattaché és a kínai sajtó képviselői között, a gazdaságpolitikai vonalon ki sem volt alakítva személyes kapcsolat, amely nyújthatott volna valamilyen segítséget a gazdaságpolitikai beosztottaknak. Kulturális vonalon is egészen jelentéktelen volt a Nagykövetség kapcsolata.”²⁶

A kapcsolatépítés nehézségei a kétoldalú kereskedelmi viszony alakulásában is megnyilvánultak. A „testvéri szolidaritáshoz” szokott magyar nagykövet rosszallással teli értetlenségének adott hangot, amikor azt írta, hogy „az utóbbi időben kínai részről minden árut csak kiváló minőségben akarnak venni, éppen ezért csak azokat az országokat keresik, ahol ezt megtalálják. Az az elv érvényesül náluk minden területen, hogy jóból a legjobbat.” A magyar diplomácia próbálkozott ugyan a kapcsolatok javításával, kiállításokat szerveztek, traktorista tanfolyamot tartottak, ám mindezek ellenére Magyarország – az előző évekhez hasonlóan – 1955-ben sem tudta teljesíteni az éves kereskedelmi egyezményben rögzített exportvállalását.²⁷ A gazdasági együttműködés nehézségeinek is betudható, hogy Száll József követségi tanácsos 1956 júniusában a nagykövetségen tartott pártnapon állítólag a következőket mondta: „Sajnos, és ez tény: mi legfeljebb öt évig tekinthetjük Kínát kereskedelmileg jó működési területnek. Utána akár szépen ki is vonulhatunk, ugyanis Nyugat fog bennünket kiszorítani, de úgy, hogy nem lesz itt mit keresnünk.” Száll kijelentésére Éliás Béla, az MTI pekingi tudósítója úgy reagált, hogy „ha a követség egyik vezetőjének ez az álláspontja, akkor ma is kivonulhatunk Kínából, mert ez kizárja a fejlődésnek a jövőbeni lehetőségét és maga után vonja azt a következtetést, hogy a követség és a kereskedelmi kirendeltség vezetői csak itt Pekingben nyilatkoznak így; Budapest felé pedig mindezt illatos selyempapírba burkolva továbbítják.” A vitába később többen bekapcsolódtak, mire „Száll elvtárs többek között a következőképpen nyugtatta meg az elég nagy létszámban jelenlévőket: Egyébként Tálás elvtársnak [Tálás Barna nagykövetségi III. titkár – V. P.] az a feladata – amikor a kínai újságokból arról értesülünk, hogy valamely állam küldöttsége Pekingbe érkezik – felkeresi a megfelelő minisztériumot, többnyire a kínai külkereskedelmi és érdeklődik jövetelük céljáról. Mi ilyenkor, ha lehetséges, ellenajánlatot teszünk a kínai elvtársak felé. Ez már egy jó pár-szor bevált módszer, amelyet a jövőben is gyakorolni kívánunk.”²⁸ A módszer talán mégsem volt elég hatékony: 1955–1960 között a magyar–kínai kétoldalú kereskedelmi forgalom 11%-kal emelkedett, miközben Lengyelország 37%-kal, Csehszlovákia pedig 73%-kal növelte árucsereforgalmát. Összességében Magyarország

26 MNL OL XIX J-1-j Kína 27. t. – 003260 – 1956. (8. d) Szkladán Ágoston nagykövet jelentése Boldoczki János külügyminiszternek. Tárgy: Évi jelentés 5., 6. és 7. pontjához. Peking, 1956. január 18.

27 Uo.

28 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ö. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

részesevé Kínának a KGST-országokkal lebonyolított forgalmából az 1955-ös 3,6%-ról 1960-ra 3,1%-ra csökkent.²⁹

A magyar gazdaság teljesítőképességének korlátai miatt a kínaiak nem lelkesedtek a kereskedelmi kapcsolatok bővítéséért. Nem voltak elragadtatva a magyar áruk minőségétől, zavarták őket a szállítási pontatlanságok. Ez az állapot a politikai kapcsolatok látszólagos zavartalanságának évtizedében mindvégig jellemezte a kétoldalú viszonyt.

A geofizikus expedíció megszervezése

Ilyen körülmények között a nagykövetség munkájának eredményeként is elszámolható volt az a kiállítás, amelyet 1955 őszén Pekingben az Ég Temploma parkjában rendeztek. Pedig valójában a nagykövetségnek nem volt sok köze a rendezvényhez. 1954 őszén a kínai Geológiai Minisztérium delegációja élén Magyarországra látogatott Tien Csi-csün akadémikus, a minisztérium Földtani Osztályának vezetője, hogy a legújabb eszközöket és kutatási módszereket tanulmányozza.³⁰ A küldöttség Hajdúszoboszlón és Esztergomban is járt, ahol a magyar geofizikusok által kifejlesztett új műszerekkel és a terepi munkával ismerkedett. Esztergomban Posgay Károly, a szeizmikus csoport vezetője fogadta a kínai vendéget. A delegáció tagjai megismerkedtek az Eötvös-ingával,³¹ a legújabb szeizmikus műszerrel és a soproni fejlesztésű, földi áramokat alkalmazó (tellurikus) földtani kutatómódszerrel. A magyar fejlesztések sikerét mutatja, hogy 1951-ben létrehozták a Geofizikai Mérőműszerek Gyárát, amely a hazai műszerigények kielégítése mellett exportra is termelt.³² A műszerexport a NIKEX (Nehézipari Külkereskedelmi Vállalat) irányításával 1954-ben indult meg, először Csehszlovákiába szállítottak.

A pekingi kiállításról és az együttműködés további részleteiről levéltári dokumentumok nem állnak rendelkezésre – beleértve az expedíció hazai illetékes

29 MNL OL XIX-J-1-j Kína 25/c – 00942 – 1962. Külkereskedelmi Minisztérium, Boldizsár Gábor főosztályvezető jelentése: A magyar–kínai gazdasági kapcsolatok alakulása 1951–1961-ig terjedő időszakban. Budapest, 1961. december 5. – A két ország kereskedelmi kapcsolatai 1957–1963 között a következőképpen alakultak: 1957: 87 millió rubel; 1958: 111,3 millió rubel; 1959: 67,4 millió rubel; 1960: 74,7 millió rubel; 1961: 29,5 millió rubel; 1962: 23,8 millió rubel; 1963: 18,2 millió rubel. MNL OL XIX-J-1-j Kína-IV-142-001822-1965. (70. d.) Halász József nagykövet 1964. évi követi jelentése. Peking, 1965. február 5.

30 A geofizika gyakorlati alkalmazása azon alapul, hogy a különböző kőzeteknek különbözőnek a fizikai tulajdonságai. A felszín alatti kőzetek sűrűségének különbségein alapul a gravitációs mérés, amelynek eszköze az eredetileg Eötvös Loránd által kifejlesztett torziós inga. A tellurikus mérés alapja az elektromos ellenállás különbsége. Különböző kőzetekben különböző a mesterségesen, robbantással keltett rengéshullámok terjedési sebessége. Ezt méri a szeizmika, erre fejlesztették ki az Eötvös Loránd Geofizikai Intézetben azt a 24 csatornás műszert, amelyet Kínában is használtak.

31 Eötvös Loránd találmányának továbbfejlesztett változata.

32 *Polcz Iván*: Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet története. I. Eötvös Loránd Geofizikai Intézet, Bp., 2003. 94.

szerveknek megküldött éves jelentéseit is –, ezért csak emlékiratokra, naplókra, levelekre és az egykori résztvevők visszaemlékezéseire hagyatkozhatunk. Takács Ernő a tellurikus csoport 1956–1959 közötti munkáját bemutató cikkében arról ír, hogy a kiállítás megrendezésére 1955-ben Kántás Károly kérése alapján Rusznyák István, az MTA elnöke tett javaslatot a Kínai Tudományos Akadémia elnökének, Kuo Mo-zsónak, a kínai hatóságok pedig Kuo javaslatára engedélyezték a kiállítás megtartását és a magyar delegáció fogadását.³³ A kiállítás megszervezésével megbízott NIKEX célja a kínai piac feltérképezése volt.³⁴ A delegációt Bese Vilmos, az Országos Földtani Főigazgatóság főigazgatója vezette, tagja volt többek között Gálfi János, az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet (ELGI) Szeizmikus Osztályának vezetője, Szurovy Géza, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat geológusa és Kántás Károly, a soproni Geofizikai Kutató Laboratórium vezetője. A program részeként a magyar szakemberek előadásokat tartottak és terepi próbaméréseket is végeztek. Gálfi szép sikerként értékelte a kiállítást, amely „bár teljesen zártkörű volt, kb. 6000 látogatónk volt, és mind meglepéssel, elismerően nyilatkoztak”. Gálfi hozzátette, hogy „a kínaiak udvariasak és folyton nevetnek”, ezért pusztán az effajta elismerésre nem sokat adott volna, de az érdeklődésnek kézzelfogható megnyilvánulása is volt. A kínaiak ugyanis az összes kiállított berendezést megvásárolták, és azonnal tárgyalást kezdtek arról, hogy „erőteljes beszerzési programot kívánnak lebonyolítani”. Gálfi arról panaszkodott, hogy „Kína szép és érdekes, mégis kicsit sok az a csaknem négy hónap, amit otthonról távol kell eltöltenem”, de abban bízott, hogy az áldozat nem lesz hiábavaló, mert „ez az utazás végre meghozza, amit régóta szeretnénk, az első külföldi mérést”.³⁵

A próbamérésre 1955. december 5–28. között került sor Pekingtől délre egy olyan terepen, amelyet korábban már új típusú szovjet és német berendezésekkel felmértek. A kínaiak tehát „versenyt” rendeztek, ahol a magyar fúrókocsi két, a magyarok által már jól ismert szovjet kocsival „mérkőzött”, és a megmértetés „fényes győzelemmel végződött”. Gálfi ugyan hozzátette, hogy megfelelő gyutacs és robbanóanyag hiányában „sajnos nem tudtunk olyan megsemmisítő fölényrel dolgozni, ahogy szerettünk volna”, de a kínaiak mégis úgy döntöttek, hogy a területet magyar berendezésekkel és magyar szakemberek segítségével fogják felmérni.³⁶ A kínaiak szándékának komolyságát bizonyítja, hogy a következő hónapok-

33 Takács Ernő: A kínai–magyar geofizikai expedíció tellurikus csoportjának munkája 1956-tól 1959-ig. A Miskolci Egyetem Közleményei. A sorozat: Bányászat 56. (2001) 49–85. Az MTA levéltárában Rusznyák levelének nincs nyoma.

34 A kiállítás szervezéséről és a Kínába irányuló műszerexportról levéltári dokumentum nem maradt fenn. A NIKEX iratait az MNL OL őrzi (XXIX-G-18-a: Általános iratok; XXIX-G-18-b: TÜK iratok). A TÜK állagban 1957–1959 közötti iratok vannak, azokban Kínára vonatkozó információ nem szerepel. (Köszönöm Szőke Zoltán segítségét.)

35 Gálfi János levele Sédy Lorándnak. Peking, 1956. január 1. Sédy Judit tulajdona.

36 Gálfi János levele Sédy Lorándnak. Peking, 1956. január 1. Sédy Judit tulajdona. – A magyaroknak kijelölt hely később módosult.

ban a Geofizikai Mérőműszerek Gyára csak tellurikus műszerből 60 darabos kínai megrendelést kapott.³⁷

A kiállítás sikerén felbuzdulva a kínai Geológiai Minisztérium közös kínai–magyar olajkutató expedíció létrehozását javasolta. Az első ötéves terv (1953–1957) idején Északnyugat-Kínában több olyan területet is kijelöltek, ahol geológiai vizsgálatokat, geofizikai méréseket és próbafúrásokat kívántak végezni. A magyarokat Kanszu tartományba hívták.³⁸ A felmérendő terület a Góbi-sivatag déli peremén terül el, az 1000-2000 méter magasan található fennsíkot nyugaton 2000-3000 méteres lánchegységek övezik, keleten a Sárga-folyó nagy kanyarulatát kitöltő hatalmas löszfennsík, az Ordosz határolja. A mérési területet átszeli a Nagy Fal. Az expedíció központi telephelye Vucsung, az egykori Selyemút mentén található kereskedelmi és muszlim vallási központ volt.

A magyar fél az expedíció megszervezésével az Országos Földtani Főigazgatóságot bízta meg. A kiküldendő munkatársak zömét az ELGI és a soproni Bányászati és Erdőmérnöki Egyetem biztosította. A szovjet gyakorlattól eltérően a kiválasztásban a párttagság nem játszott szerepet. Elsősorban azok a munkatársak jöhettek szóba, akik korábban részt vettek a műszerek fejlesztésében és kipróbálásában. Az expedíció előkészítése során 1956 januárjában, akkoriban példátlan módon, Sopronban és Pekingben egyidejű méréseket végeztek, amelynek alapján új tudományos eredmények is születtek.³⁹ Februárban a felek megkötötték az államközi szerződést.⁴⁰ Az expedíció előkészítő bizottsága – az ELGI két munkatársa: Horváth Árpád szeizmikus észlelő, egyben a csoport párttitkára, és Ádám Oszkár geofizikus, valamint Szurovy Géza – 1956 májusában utazott Pekingbe. A vendéglátók a lehető leghamarabb szerettek volna munkához látni. Amikor megtudták, hogy az expedíció indulását a magyarok csak június 15. és július 15. közé tervezték, „szörnyű idegesek és láthatóan dühösek” lettek, mivel a kijelölt területen akkor már hat hete várt egy 300 tagú kínai csoport.⁴¹

Az expedíció kezdeti létszáma 46 fő volt.⁴² Mivel néhányan különböző okok miatt hazatértek, és helyettük újak mentek ki, összesen 58 magyar szakértő dolgozott Kínában a csoport tagjaként: geofizikusok, geológusok, mérnökök, technikusok és szakmunkások: fűrómesterek, robbantómesterek. A csoport mellett egy magyar tolmács is dolgozott, a kínain kívül angolul, németül és oroszul is beszélő Petrik Iván. A szakértők szinte kizárólag férfiak voltak. Kezdetben csupán két nő dolgozhatott, Sédy Lorándné és Gellert Ferencné, akik a férjükkal, de technikus-

37 *Ádám Antal–Bencze Pál–Verő József*: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952–1972). Soproni Szemle (1998) 2. sz. 102.

38 A területet 1958-ban Kanszutól különválasztották és létrehozták a Ninghszia Huj Autonóm Tartományt.

39 *Ádám A.–Bencze P.–Verő J.*: i. m. (37. jz.) 102.

40 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

41 Horváth Árpád levele Sédy Lorándnak. Peking, 1956. május 19. Sédy Judit tulajdona.

42 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

ként saját joron mentek Kínába.⁴³ Mivel az akkor érvényben levő szabályok értelmében azok a külföldi szakértők, akik több mint egy évet töltöttek Kínában, vihették magukkal a családtagjaikat is, a feleségekkel és a gyerekekkel együtt az expedícióval összesen közel 150 magyar tartózkodott Kínában. A családtagok közül kínai fizetésért dolgozhatott még két nő: Komáromy István geológus végzettségű lánya, Komáromy Erzsébet (a Komáromy család 1957 nyarán visszatért Magyarországra), 1957-től pedig Szabó Zoltánné Kilényi Éva, aki geofizikus diplomájának megszerzését követően csatlakozott a csoporthoz.⁴⁴

A magyarok megszerződése két évre szólt. Az első csoport 1956 júniusában indult Kínába, majd a többiek 3-4 fős csoportokban követték őket. Augusztusig Pekingben készültek a terepi munkára, információt gyűjtöttek a felméréndő területről, majd elindultak Vucsungba.

Az élénk kínai érdeklődést látva a pekingi magyar nagykövetség felvetette, hogy további műszereket kellene ajándékozni Kínának és újabb szakembereket kellene küldeni. Félix Pál, a Külügyminisztérium Távol-keleti Osztályának vezetője mindkét kérést elutasította. Az ajándékozással kapcsolatban arra hivatkozott, hogy „a népgazdaság minden ágában a legutóbb takarékossgot vezettek be”, ezért „a hasonló ajándékozásokat a legminimálisabbra csökkentettük”. Hozzátette, hogy a műszerek további ajándékozását „illetékes szervek véleménye szerint kereskedelmi szempontok sem indokolják”, azaz esetleges további kínai rendelésekben nem játszana jelentősebb szerepet. Félix további szakemberek kiküldéséről – a már bevett szovjet gyakorlatot alapul véve – azt írta, hogy arra „csak a kínai fél ilyen irányú konkrét kívánsága után kerülhet sor a Műszaki-Tudományos Együttműködés keretében”.⁴⁵

A terepmunka és a terepi élet

A magyarok feladata a számukra kijelölt terület felmérése és a szénhidrogén vonatkozású szerkezetkutatás mellett a magyar műszerek kezelésének betanítása és az értelmezési, feldolgozási módszertan átadása volt.⁴⁶ Az expedíció egy-egy gravitációs és tellurikus csoportból, valamint két szeizmikus csoportból állt. Egy-egy szeizmikus csoporthoz lömesterek, fűrőmesterek, geodéták, kitűzők, szeizmikus észlelők és kiértékelők tartoztak. Minden magyar mellett két-három kínai dolgozott.⁴⁷ Az ötfős magyar tellurikus csoporttal dolgozó kínai személyzet három év alatt alig változott. A csoportvezető a koreai háború veterán századosa volt, a csapathoz 2 geofizikus, 4 észlelő technikus, 3 kiértékelő technikus, 3 geodéta techni-

43 Interjú Sedy Judittal. Budapest, 2016. május 3.

44 Interjú Szabó Zoltánné Kilényi Évával. Budapest, 2016. június 9.

45 MNL OL XIX-J-1-j Kína 1945-1964 005538/1956 (15. d.) Félix Pál KÜM osztályvezető levele a pekingi nagykövetségnek: Kínában lévő geológiai munkák. Budapest, 1956. október 9.

46 Takács E.: i. m. (33. jz.) 53.

47 Interjú Pacsirszky Lászlóval és Pacsirszky Évával. Budapest, 2016. április 23.

kus, 1 orvos, 1 tolmács, 2 adminisztrátor, 20 tellurikus és geodéta segédmunkás, 4 szakács és konyhai segítő, 7 gépkocsivezető és 4 fegyveres őr tartozott.⁴⁸

Mivel a kínai munkatársak között alig volt képzett geológus vagy geofizikus, a legtöbben munka közben tanulták meg a különböző munkafolyamatokat. Az első évben a magyarok kezelték a műszereket, a kínaiak többnyire csak figyeltek. 1957 tavaszán, amikor újra megkezdődött a terepi munka, már a kínaiak is dolgoztak. 1958-tól a magyarok már elsősorban csak a problémák megoldásában segítettek, a műszereket a kínaiak kezelték.⁴⁹ Sédy Loránd 1958 nyarán egy filmet is készített, amely azt volt hivatva bemutatni, hogy a kínaiak már elsajátították az olajkutatás módszereit és önállóan is képesek a terepi mérések elvégzésére. A filmből az derül ki, hogy a magyaroknak ekkor már csak tanácsadói szerep jutott, elsősorban az eredmények értelmezésében.⁵⁰

A terepi munkára Csepel műszerkocsikkal, szállító terepjárókkal és GAZ 69-es szovjet dzsipekkel jártak ki. Sivatos területeken, füves pusztákon és a Sárgafolyó völgyében egyaránt dolgoztak. A lakott területektől távol, a terepi bázisokon bélelt falú katonai lakósátrákban töltötték az éjszakát. A mostoha körülmények és zord klimatikus viszonyok között jó szolgálatot tett a kínai „egyenruha”: a kék vászonból készült vattabéléses pufajka, a bokáig érő, belül hosszú szőrű bárányprémmel bélelt kék vászonkabát és a szőrmekucsma.

A terepiek az időjárástól függően többnyire a lakott településektől távol, a mérési vonalak mentén felállított sátoztáborokban laktak. Tíz napon át 10-12 órát dolgoztak, majd négy napot a központi telephelyen, a családjukkal pihentek. A Pacsirszky család 1956 júliusa és 1959 szeptembere között 1155 napot töltött Kínában, ebből 527 napot voltak távol egymástól.⁵¹

Gálfi János expedícióvezető, Ádám Oszkár főgeofizikus és Szurovy Géza főgeológus, valamint a Sédy Loránd vezette szeizmikus csoport kiértékelő részlege: Lendvai Károly csoportvezető és a két dolgozó nő: Sédy Judit és Gellert Éva a vucsungi irodában dolgozott. A főnökség is rendszeresen kijárt a terepre, Gálfi és Ádám a csoportokat látogatta, Szurovy pedig földtani felmérést végzett.⁵² A mérési feladatokat végző munkatársak mellett a csoporttal tartott két autószerelő és egy rádiós, aki a műszerkocsi és a robbantás helyszíne közötti rádió-összeköttetést biztosította. Szintén a csoport mellett dolgozott Szentesi Endre, a ceglédi kórház sebész szakorvosa, aki 1956 nyarától 1958 januárjáig látta el feladatát, sőt a munkaterülethez tartozó kórházakban operált is magyar és kínai betegeket.⁵³

48 Takács E.: i. m. (33. jz.) 57.

49 Interjú Pacsirszky Lászlóval és Pacsirszky Évával. Budapest, 2016. április 23.

50 A filmet, Sédy négy másik filmjével együtt, Ormos Tamás, a Miskolci Egyetem oktatója 2015-ben digitalizálta és eljuttatta az expedíció egykori tagjainak. *A kínai–magyar geofizikai expedíció, 1956–1959* c. DVD-t Sédy Judit bocsátotta a rendelkezésemre.

51 *Pacsirszky László: A család együtt töltött napjai az 1956. 07. 22. és 1959. 09. 21. közötti időszakban.* Kézirat.

52 Interjú Sédy Judittal. Budapest, 2016. május 3.

53 MNL OL XIX-J-1-k 5/k/9-1/1958. Szentesi Endre levele az egészségügyi miniszternek. 1958. május 18.

A szakértők és helyi munkatársaik között kollegiális viszony alakult ki, magánjellegű, baráti kapcsolat kialakítására viszont csak a szabályok ellenében nyílhatott lehetőség. A kínaiaknak ugyanis tilos volt a külföldiekkel való kapcsolattartás. A legszorosabb kapcsolat a tolmácsokkal alakulhatott ki. A kínai ellenőrök szigorúan ellenőrizték a dolgozók viselkedését mind munkaidőben, mind azután. A táborokban katonás rend uralkodott. Aki esetleg kilógott a sorból, azt könnyen hazaküldhették, sőt további következményekkel is számolhatott. A külföldiekkel fenntartott intim kapcsolatot különösen tiltották.

A kapcsolatot a nyelvi akadályok is nehezítették. Hivatalosan az angol és a német volt a közös nyelv. A legtöbb kínai dolgozó azonban semmilyen idegen nyelven sem beszélt. A kínaiak angol és német tolmácsokat biztosítottak. Az angol tolmácsok között „Pici Li” korábban protestáns lelkész volt, Tommy Ku pedig Sanghajban dolgozott könyvelőként egy amerikai vállalatnál. Lu Lin-szen, angol nevén Charlie édesapja cseh, édesanyja pedig kínai volt, ő az egyetem elvégzése után került a csoporthoz. Az egyik német tolmács is félvér volt: Gu Ko-fu, német nevén Gustav anyja német zsidó, apja kínai volt, Darmstadtban született, a család Hitler hatalomra kerülését követően költözött Kínába. A nyelvtudás azonban nem helyettesítette a szakértelmet. Néhány hónapon belül ezért kialakult egy sajátos magyar–kínai–angol–német keveréknyelv, amelyet csak a csoporttagok értettek.

A közös munka egy nemzetközi családot is létrehozott. Facsinay László, aki 1953-ban Kossuth-díjat kapott a Nagylengyel környékén végzett gravitációs kutatásaiért és a kőolajmező feltárásában elért eredményeiért, 1959-ben ismerkedett meg későbbi feleségével, Szung Hszi-csen német tolmáccsal, akivel 1962-ben együtt tértek haza Magyarországra.⁵⁴

A központi telephely egyáltalán nem táborjellegű volt. Az asszonyok és a gyerekek Vucsungban magas fallal védett udvarházban laktak, ami korábban egy gazdag kereskedő vagy hivatalnoké lehetett. A téli hónapokat, amikor a zord időjárási viszonyok miatt terepmunkára nem volt lehetőség, az egész csoport szállodában töltötte, 1956-ban Lancsouban, 1957-ben Hszianban. Lancsouban a hívő katolikusok karácsonyi misén is részt vehettek, Hszianban a Népi Szállóban pedig karácsonyfát állítottak. A csoport tagjai az éves szabadságuk idején beutazták Kínát. Többször jártak Pekingben és Sanghajban, eljutottak Nankingba, Szucsouba, Hangcsouba, Kantonba, Csingtaóba és Senjanba, sőt Hajnan szigetre is.

Mivel a szálláson a szobákhoz nem volt saját konyha, az asszonyoknak nem volt lehetőségük főzésre. A napi háromszori étkezésről kínai szakácsok gondoskodtak. Amikor a nagy ugrás katasztrófája következtében 1959-ben országszerte éhínségek alakultak ki, és az élelmiszerhiány a városokat is érintette, a magyarok semmiből sem szenvedtek hiányt. Az ellátási gondokból csak annyit tapasztaltak, hogy a tolmácsok folyton éhesek voltak, különösen a pihenőnapokon, mert akkor naponta csak egyszer kaptak enni.⁵⁵ Az asszonyok számára alkalmanként kultúr-

54 Interjú Facsinay Lászlónéval. Budapest, 2016. június 7.

55 Interjú Pacsirszky Lászlóval és Pacsirszky Évával. Budapest, 2016. április 23.

programot, színházlátogatást vagy filmvetítést szerveztek. Ilyenkor a gyerekekre dajka vagy nevelő vigyázott.

A magyarok a zord éghajlat és a sok kívánnivalót maguk után hagyó higiéniai viszonyok ellenére olyan életet engedhettek meg maguknak, amelyről otthon álmolni sem mertek. Szigorúan őrzött lakás, szakács, takarítószemélyzet és házi-szolga, dajka és gyermekgondozó, testőr, a városi közlekedéshez saját autó sofőrrel, a vonatokon első osztályú hálókocsi, a fallal körülvett központi tábor udvarán tenispálya és játszótér a gyerekeknek. Olyan „területen kívüli” életet éltek, amely leginkább a néhány évtizeddel korábban Sanghajban és Tiencsinben élő külföldi kolóniák gyarmati életvitelére hasonlított.

Kilényi Éva emlékei szerint az asszonytábor olyan volt, „mint valami nagy hárem, rangsorral, a törvényszerű klikkekkel és marakodásokkal, annyi különbséggel, hogy a rangsort a férjek pozíciója határozta meg. Ezenkívül a legfontosabb megosztó tényező a férjek 56-os forradalom alatti és utáni magatartása volt.”⁵⁶

Ellenforradalom Vucsungban?

A geofizikus expedícióra vonatkozó levéltári anyagból és az expedíció résztvevőivel készített interjúkból egyaránt az derül ki, hogy a csoport tagjainak fontosabb volt a magyarországi forradalom után felerősödött belső konfliktus és a pekingi magyar nagykövetség által kezdeményezett „megtorlás”, mint az a tény, hogy közreműködtek Kína legnagyobb olajmezőjének felfedezésében.

A nagykövetséggel és a kereskedelmi kirendeltséggel kezdettől feszült volt az expedíció viszonya. Az első nézeteltérések a fizetések körül alakultak ki. A szakértők anyagi ellátmányának részleteit a 1956 februárjában megkötött államközi szerződés rögzítette. Eszerint a szakértők a kiküldetés ideje alatt Magyarországon megkapták a havi fizetésüket, amit a kiutazást megelőző 12 hónap átlagjövedelme alapján kalkuláltak (vagyis benne voltak a különböző többletjuttatások is a terepi pótléktól a túlórákig), a kínai féltől pedig napidíjat kaptak: az egyetemi végzettségűek 13 jüant, az egyetemi végzettség nélküliek pedig 11,30 jüant. Ha a magyarok fizetését összevetjük a kínai munkatársak fizetésével, ami legfeljebb havi 30–50 jüan között mozgott, és hozzávesszük, hogy az egyetlen rendszeres kiadásuk a kínaiak által biztosított napi háromszori étkezésért fizetendő néhány jüan volt, a szállásért, az utazásért, sőt az orvosi ellátásért sem kellett fizetniük (igaz, a kínaiaknak sem), meglehetősen jó fizetésekről beszélhetünk. Ráadásul a kínai fél azt is vállalta, hogy a terepi munkáért 50%-os pótlékot fizet. A szerződés azonban nem volt egyértelmű azzal kapcsolatban, hogy a szakértők kínai tartózkodásuk teljes ideje alatt jogosultak-e a pótlékra, vagy csak a terepen töltött évi mintegy 8 hónapban. A szerződés ugyanis két nyelven készült, és a terepi pótlékra vonatkozóan mást tartalmazott a magyar szöveg és mást a kínai. A magyar változat szerint „tekintettel a terepi munka nehézségeinek természetére, a napidíjhoz 50%-os pótlék jár”, míg a

56 Szabó Zoltánné Kilényi Éva memoárja. Kézirat.

kínai szöveg csak annyit tartalmazott, hogy „a terepi munkáért 50%-os pótlék jár”. A magyarok a pótlék kérdését úgy értelmezték, hogy a Pekingtől távol eső vidéken végzendő terepi mérések természete miatt a szakértők kínai tartózkodásuk teljes ideje alatt 50%-os terepi pótlékre voltak jogosultak. A kínai szöveg azonban csak a terepi mérések időszakára vonatkozott.

A nagykövetség munkatársainak ugyan nem volt beleszólása a fizetési megalapodásba, a szakértők magas fizetésére irigykedő diplomaták mégis elleneztek a plusz juttatást. Újházy László kereskedelmi tanácsos „kezelésbe vette” az előkészítő bizottság Pekingben tartózkodó tagjait, és megpróbálta elérni, hogy a terepi pótlékról teljes egészében mondjanak le. A csoport érdekeit képviselő Horváth Árpád ragaszkodott a szerződésben foglaltakhoz, és a kínaiak részéről sem ütközött ellenállásba. Amint írja: „Mint utóbb kiderült, a kínai elvtársak a saját felsőbb hatóságuk hozzájárulásával simán elfogadták az 50%-os pótdíjra vonatkozó magyar szöveget és az ellátmányt ennek szellemében is fizették ki.”⁵⁷

Száll József követségi tanácsos augusztusban így kommentálta a fejleményeket: „Az elvtársak mind odahaza, mind itt Kínában túl vannak fizetve, amelyet effektív munkájukkal csak komoly erőfeszítések árán tudnak majd kiegyenlíteni.” Horváth Árpád szerint „a kijelentés nemcsak megzavarta, hanem komoly mértékben lerontotta a csoport hangulatát”.⁵⁸ A nézeteltérés híre a Külügyminisztérium illetékeséhez is eljutott. A központ Száll megjegyzését elhibázottnak tartotta, és úgy értékelte, hogy a nagykövetség nem foglalkozik megfelelően a kiutazó magyar szakemberekkel.⁵⁹

A csoport és a nagykövetség kapcsolatát tovább rontotta az expedíció tagjai és a nagykövetség munkatársai között a forradalom után kialakult rendkívül feszült viszony. A konfliktus azzal kezdődött, hogy az expedíció tagjai a legkritikusabb napokban semmiféle információt nem kaptak Pekingből. A nagykövetség munkatársai ugyanis csak december 10-től, az események hivatalos budapesti értékelésének megszületését követően kezdték el rendszeresen küldeni a csoportnak a Magyarországról érkező sajtótáviratokat. Magáról a forradalomról Vucsungban október 24-én értesültek. Gálfi János csoportvezető és Horváth Árpád párttitkár ekkor úgy döntöttek, hogy „zavartalanul és fegyelmezetten” tovább folytatják a munkát. Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy Herbály Imre műszerészt, egyben pártvezetőségi tagot a központi tábortól 400 kilométerre levő Hszianba küldik. Herbály feladata az volt, hogy a Magyarországról rendelt, időközben megérkezett rádiókészülékeket elvigye a táborba, valamint hogy a pekingi nagykövetségtől tájékoztatást és útmutatást kérjen.⁶⁰

57 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

58 Uo.

59 MNL OL XIX-J-1-j Kína 002563/3/1956 (15. d.) Száll József feljegyzése: Gazdaságpolitikai munka, geológus kutatócsoport munkája. Peking, 1956. október 19.

60 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

Az információhiány abból adódott, hogy a forradalom első napjaiban az akadozó rádió- és távírókapcsolat következtében a nagykövetségre sem jutottak el az otthoni hírek. Ráadásul a nagykövetség a forradalom napjaiban leginkább felbolydult méhkaszhoz hasonlított. Szkladán Ágoston nagykövetet már korábban hazarendelték, ezért október 30-ig Hanoiban tartózkodott, ahol a búcsúlátogatásait bonyolította, majd Pekingbe visszatérve bejelentette, hogy nem tekinti magát nagykövetnek, és a következő néhány napban a csomagolással lesz elfoglalva.⁶¹ Mivel a ranglétrán második Száll József tanácsos hivatalos úton Japánban volt, az ideiglenes ügyvivői feladatokat az alig egy éve diplomáciai szolgálatba állt Galla Endre másodtitkár látta el. Ilyen körülmények között Újházy kereskedelmi tanácsos azt javasolta Herbálynak, hogy a különféle külföldi rádiók híradásait hallgassák, „hiszen ők is ezekből merítik a tájékozódáshoz szükséges híryananyagot”, egyben felhívást intézett a geofizikus csoport tagjaihoz, hogy csatlakozzanak a Pekingben élő magyarokhoz, akik „komoly jüan felajánlásokkal támogatják a »szabadságharcosokat«”.⁶²

A kezdeményezéshez az expedíció tagjai nem csatlakoztak, viszont Reich Lajos geológust és Pálos Miklóst, az egyik szeizmikus csoport vezetőjét Pekingbe küldték, hogy vegyék fel a kapcsolatot a kiküldő intézményekkel és a családtagokkal. A forradalom napjaiban a fővárosból és Kína minden részéből érkeztek a magyarok a nagykövetségre, hogy az otthoni hírekről érdeklődjenek. Tálás Barna memoárjában így emlékszik vissza a forradalom napjaira: „November elsején, a fővárosból és az ország különböző részeiből a nagykövetségre érkezett hazánk fiai, mintegy 40–50 fő, rendkívüli gyűlést hívtak össze a nagykövetség mozi termébe, ahol egyes hangadók azt javasolták, hogy az egész külképviselet irányítását egy most megalakítandó »forradalmi bizottság« vegye át, mivel a jelenleg itt dolgozó diplomatákat és alkalmazottakat még az előző rendszer küldte ki, s ezért egytől egyig megbízhatatlanok. Ezek közül egyesek már a páncélszekrények kulcsait és a rejtjelkulcsot is követelték. A józan többség szerencsére lehurrogtá e hangadókat, a többi között nekik szegezve a kérdést: őket talán nem az előző rendszer küldte ki? Mások arra is figyelmeztették a forrófejűeket, hogy a kínai külügyi és belügyi szervek sem néznék tétlenül az ilyen »hatalomátvételt«, s a legjobb esetben azonnal hazazavarnák vagy »kizsuppolnák« őket. Végül is abban maradtunk, hogy a magunk részéről egyrészt igyekezni fogunk több, hiteles információt kérni a Központtól, másrészt pedig azok számára, akik ezt igénylik és megadják az otthoni telefonszámukat, megpróbálunk – a Külügyminisztérium közvetítésével – telefonon érdeklődni családtagjaik hogylétéről.”⁶³

61 Tálás Barna memoárja. Kézirat.

62 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20. – Tálás Barna memoárjában ezt írja: „Értesüléseinket többnyire az Új Kína Hírügynökség angol és orosz nyelvű nemzetközi sajtószemléiből, valamint a BBC és a tokiói rádió angol nyelvű adataiból nyertük. Érdekes módon, azokban a napokban időnként a budapesti »Kossuth Rádió« középhullámú adásai is viszonylag jól hallhatók voltak.”

63 Tálás Barna memoárja. Kézirat.

A gyűlést követően érkezett a hír, hogy megalakult a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottsága, amelynek tagja volt többek között Félix Pál osztályvezető és Józsa Sándor, a Távol-keleti Osztály munkatársa, Galla és Tálás egykori pekingi diáktársa is. Másnap a nagykövetség munkatársai is forradalmi bizottságot alapítottak, és az alábbi táviratot küldték Budapestre: „November 2-án a nagykövetség dolgozói Forradalmi Bizottságot alakítottak, amelynek tagjai Galla Endre, Szirtes István, Szabó József. A bizottság a nagykövetség dolgozói nevében az alábbi táviratot küldi a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottságának: A Magyar Népköztársaság Pekingi Nagykövetségének Forradalmi Bizottsága a nagykövetség dolgozói nevében őszinte csodálattal és együttérzéssel üdvözlö a magyar hazafiaknak a független, szabad, demokratikus és szocialista Magyarorszáért folytatott harcát. A Forradalmi Bizottság mélységesen elítéli a néptől elszakadt Rákosi–Gerő–Hegedüs-klikk nemzetellenes hazaáruló politikáját, amely súlyos katasztrófát zúdított a magyar népre. A Forradalmi Bizottság teljes mértékben egyetért a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottságának programjával és célkitűzéseivel. Addig is, amíg részletes utasítást kapunk külpolitikai munkánk vitelére, minden erőnkkel azon leszünk, hogy a magunk területén közreműködjunk a fenti célkitűzések megvalósításában. A Nagykövetség Forradalmi Bizottsága.”⁶⁴

Reich Lajos visszatérését követően arról tájékoztatta a csoportot, hogy a forradalom napjaiban a nagykövetség és a kereskedelmi kirendeltség tagjai „a/ üdvözlő táviratot küldtek Dudásnak, a Nemzeti Bizottmány elnökének; b/ üdvözlő táviratot küldtek Nagy Imre miniszterelnöknek, amikor Magyarország semlegeségének programját és a varsói szerződésből való kilépését bejelentette; c/ tiltakozó táviratot küldtek a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének, amiért a szovjet csapatok agresszív módon beavatkoznak Magyarország belügyeibe.”⁶⁵

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy „a követség tagjai közül a forróbb fejű fiatalok levették a követség épületéről a volt népköztársasági címet”. Horváth Árpád beszámolója szerint „a követségi pártszervezet tagjai, de különösen a pártonkívüliek a követségi kirendeltségbeli dolgozók közül olyan súlyos jelzőkkel tarkított vitákban sértegették egymás világnézeti felfogását, amelyeket Reich elvtárs példátlanul minősített és szerinte ez adta meg a lökést arra, hogy az abban az időben nem a diplomáciai szolgálat állományába tartozó magyarok is csúnya politikai vitákat bonyolítottak le egymás között”.⁶⁶ Amikor a kereskedelmi kirendeltség helyettes vezetője, Lajos Géza felvetette, hogy „az emberek itt is és otthon is azt várják a párttagoktól és a különböző tisztségviselőktől, hogy határolják el magukat a Rákosi–Gerő-klikktől és a Rákosi-rendszer hibáitól, s éppen ezért ezen az értekezleten e tekintetben kell egyértelműen állást foglalnunk”, Szkladán nagykö-

64 Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1959. Dokumentumok. Az iratokat gyűjtötte, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta, valamint az annotált névmutatót összeállította Szobolevszki Sándor. A kötetet szerkesztette Vida István. MTA Jelenkor-kutató Bizottság, Bp., 2001. 84–85.

65 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 5. ő. e. 1957. Horváth Árpád levele Szilágyi Dezsőnek, az MSZMP KV Külügyi Osztály vezetőjének. Budapest, 1957. december 20.

66 Uo.

vet – jellegzetesen palócos kiejtésével – a következőket mondta: „Hót honnán tudhátom én, hogy mi volt annak a Rákosi elvtorsnak a hibója, amikor már hét éve nem élek otthon? Egy évig Prágában, majd négy évig Moszkvában voltam nagykövet, most pedig már több mint két éve itt vágyok.” Tálás így kommentálta a kijelentést: „Ezt a választ már nem tudtam szó nélkül hagyni, s a kialakult feszült légkörben, félhangosan a következő megjegyzést fűztem ehhez: »Még hogy mi volt Rákosi elvtárs hibája? Többek között az, hogy ilyen hülyéket nevezett ki nagykövetnek, s ráadásul fontos helyekre.«”⁶⁷ A gyűlésről másnap Szkladán Csou En-laj miniszterelnöknél tett búcsúlátogatásán is említést tett. Elmondta, hogy a nagykövetségen a forradalmi bizottság támogatói többségben vannak, ő a kisebbséghez tartozik. Tálást „vad forradalmár”-nak nevezte, Szállról úgy vélte, hogy „ő is egyetért a forradalmi bizottság kezdeményezéseivel”, mert „a múltban ő sem volt elégedett a párttal”, a címer levételéről pedig azt mondta, hogy „ezek a fiatalok nem is értik, hogy a címernek mi a jelentősége”.⁶⁸

A kínaiak igyekeztek mindent megtenni a feszültségek tompítása, a jó hangulat és a hatékony munka feltételeinek biztosítása érdekében. November 19–23. között a Geológiai Minisztérium jószolgálati delegációja Li Sze-kuang miniszter vezetésével ellátogatott a csoporthoz Vucsungba. A miniszter „a magyar szakértők részéről az ellenforradalmi események ellenére tanúsított jó munkáért” tolmácsolta a kínai kormány elismerését, és ajándékokat osztott szét a csoport tagjai, feleségeik és gyermekeik között. A miniszter ahhoz is hozzájárult, hogy azok a szakértők, akik eredetileg úgy döntöttek, hogy családjukat nem viszik magukkal a kiküldetésbe, a magyarországi események miatt azonban megváltoztatták a véleményüket, az otthon maradt családtagjaikat kivihessék magukhoz. 1957 márciusában az otthon maradt családtagok meg is érkeztek.

Szintén hangulatjavító intézkedésnek szánták a kínai vendéglátók a külföldi szakértőknek szervezett szilveszteri táncmulatságot. A magyarok között azonban vita alakult ki a részvétellel kapcsolatban, ugyanis a rendezvényen szovjetek is részt vettek. Volt, aki közölte, hogy „ha az ottani tánc során feleségét egy orosz felkéri, akkor eljön onnan”, volt, aki pedig azt kérdezte: „ha különféle államok éltetéseként inni kell, mit csináljon: kiöntse a bort a padlóra?” Végül Horváth javaslatára a magyarok is részt vettek az összezejövetelen, de a köszöntőbeszéd elhangzása után körülbelül fél órával távoztak.⁶⁹ Később a fegyelmi tárgyaláson ez a közjáték is a Horváth elleni vádpontok részét képezte.⁷⁰

67 Tálás Barna memoárja. Kézirat. A későbbi vitákban Gálfi is részt vehetett, ugyanis november 23-tól ő is Pekingben tartózkodott. Gálfi december 12-én, Pálos december 22-án tért vissza a csoporthoz.

68 *Vámos Péter*: Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956. História–MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2008. 93. sz.: Feljegyzés Csou [En-laj] miniszterelnök és Szkladán [Ágoston] búcsúzó magyar nagykövet közötti tárgyalásról. 202.

69 Interjú Pacsirszky Lászlóval és Pacsirszky Évával. Budapest, 2016. április 23.

70 MNL OL XIX-J-1-j Kína, 1945–1964. 15. d. Jegyzőkönyv. Felvétel 1958. június 5-én a XIV. ker. Pártbizottság székházában A Geofizikai Intézet Kinában járt párttagjai, elsősorban Horváth Árpád ügyében.

1957 tavaszán a magyar szakértők a Geológiai Minisztérium költségén négy kisebb csoportban országjáró túrára indultak. Három csoport Sanghajba, Nankingba és Hangcsouba utazott, a negyedik Kantonba és Hajnanra. Az utazást néhány incidens is kísérte. A nagykövetség jelentése részletesen beszámol a kínaiaktól szerzett információkról, amelyek szerint néhány szakértő nem volt hajlandó felszállni a vonatra, mivel azon nem volt fülkés, párnás hálókocsi, hanem a kínaiakkal egy légtérben kellett utazni, mások nehezményezték, hogy a kínaiak más árat fizetnek ugyanazért a szolgáltatásért, mint a külföldiek, és volt, aki Sanghajban azt követelte, hogy vigyék el őket táncos szórakozóhelyre, miközben az ilyen helyek évekkorábban bezártak.⁷¹ Az incidensek ellenére a szakértők számára a kirándulások jelentették kínai tartózkodásuk csúcspontját.⁷²

1957 januárjában a csoport vezetősége Pekingbe utazott, hogy a Geológiai Minisztériumban megbeszéljék a következő év mérési programját. A nagykövetség három munkatársa, Száll, Újházy és Tálás hamarosan Lancsouba ment, eredetileg azzal a bejelentett szándékkal, hogy közreműködjenek az MSZMP-alapszervezet létrehozásában. Azonban hamar kiderült, hogy inkább csak arról érdeklődtek, hogy az „ellenforradalom” alatt ki mit mondott, ki hogyan viselkedett, pártalapszervezet megalakítására nem kaptak felhatalmazást. Horváth véleménye szerint a diplomaták a külképviseletet érintő létszámcsoökkentési hullámtól tartottak és a hazarendelést kívánták elkerülni azzal, hogy a saját fontosságukat bizonyítva „leleplezik” a csoport néhány jobboldali tagját és a hazarendelésüket javasolják. Horváth véleményét határozott hangon, alkalmanként nyomdafestéket nem tűrő stílusban fogalmazta meg mind szóban, mind írásban.

Áprilisban a nagykövetség elérte, hogy Horváthot és Pálost azonnali hatállyal rendeljék haza, Gálfi közbenjárására azonban a végrehajtást Bese Vilmos kínai utazásáig felfüggesztették. Száll József – aki először 1956. november 5-én (!) táviratban üzent Tokióból a nagykövetség munkatársainak, hogy „csak egy, a szocializmushoz hű és a Szovjetunióval szövetséges magyar kormányt támogassunk”⁷³ – attól tartott, hogy a hazahívás körüli vita „nagyon kedvezőtlen színben tünteti fel külképviseletünk és hazai szerveink munkáját”. Száll 1957. május 9-én kelt jelentésében azt vizionálta, hogy „a kínai elvtársak az ilyen jelenségekből arra a távolabbi következtetésre is juthatnak, hogy nálunk még korántsem szilárdulhatott meg a proletárdiktatúra rendszere, ha egyes hazai szerveink intézkedése és káderpolitikája ennyire nem áll összhangban kormányunk politikájával és intézkedéseivel, amelyek élesen szembeszállnak a jobboldali és ellenforradalmi elemek mindenféle megnyilvánulásával... Éppen ezért ilyen körülmények között a nagykövetség és a kereskedelmi kirendeltség, valamint a csoport pártszervezete nem vállalhatja a politikai és erkölcsi felelősséget a fenti személyek [Horváth és Pálos] magatartásáért és azért a kárért, amelyet népköztársaságunk és kormányunk tekintélyének

71 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 6. ő. e. – 1957. Száll József jelentése. Tárgy: Jelentés a geofizikus csoport személyi problémáiról. Peking, 1957. május 9.

72 Interjú Szabó Zoltánné Kilényi Évával. Budapest, 2016. június 9.

73 Tálás Barna memoárja. Kézirat.

okoznak.”⁷⁴ Száll a főbűnösnek Horváth Árpádot állította be, aki „állandóan intrikál a becsületes kommunisták ellen, becsmérő kijelentéseket tesz a külképviselet tagjaira, a legszorosabban együttműködik a csoport jobboldali elemeivel”. Az ideiglenes ügyvivő kimondta az ítéletet is: „Horváth szerepe teljesen kimeríti azt, amit az adott körülmények között egy ellenforradalmár szerepe megkövetel.” Majd a biztonság kedvéért még hozzátette, hogy „Lancsouban csak úgy egyszerűen becsomagolta személyi csomagjai közé a szálloda tulajdonát képező egyik termoszt, miután lancsoui tartózkodása alatt sajátja eltörött”, Gálfi pedig „két fürdőtörülközőt csomagolt a saját holmija közé”.⁷⁵

A konfliktus eszkalálódásához hozzájárulhatott a köztisztletben álló csoportvezető, Gálfi János és helyettese, Szurovy Géza közötti hatalmi harc. Gálfi és Szurovy között folyamatos volt az ellentét, alig beszéltek egymással, egymás intézkedéseit keresztülhúzták. Szurovy a csoport tagjai között általában sem volt népszerű, mivel mindenki tudta róla, hogy a II. világháború alatt a Magyar–Német Ásványolajművek Kft. (MANÁT) munkatársa volt Géza von Szurovy néven,⁷⁶ majd 1948-ban a MAORT-perben Papp Simon ellen a vád szakértőjeként vállalt szerepet. Papp Simont, a nemzetközi híró geológust, Szurovy egykori kollégáját a perben halálra ítélték, de nem végezték ki, hanem büntetését életfogytiglani börtönre változtatták. Papp 1955-ben szabadult a börtönből. Abban az évben Szurovy Kínába távozott.⁷⁷ A csoport tagjai párhuzamot vontak Szurovy Papp Simonnal kapcsolatos tevékenysége és a Gálfi János ellen folytatott áskálódása között.⁷⁸

1957 júniusában a helyzet tisztázása érdekében Kínába érkezett Bese Vilmos, az Országos Földtani Főigazgatóság vezetője. Fegyelmi tárgyalást folytattak le, amelynek eredményeként Gálfi Jánost, Pálos Miklóst, Horváth Árpádot, valamint Proch Zoltán rádióműszerészt hazarendelték. A csoport vezetésével a „politikailag teljesen megbízható” Nagy Sándort bízták meg, főkiértékelőnek pedig kiküldték Posgay Károlyt, az ELGI geofizikusát. Horváth Árpád maradhatott az ELGI-nél, sőt az 1958-ban lezajlott fegyelmi tárgyalását követően párttagságát is helyreállították. Gálfi János életét azonban azzal tönkretették, hogy az ELGI-ből távozni kényszerült, sőt izgatás büntette miatt felelősségre is vonták. Ügyében a bíróság csak 1960 elején szüntette meg az eljárást.⁷⁹ Fábrián Ferenc, a *Népszabadság* tudósítója 1958 februárjában így jellemezte az expedíciót: „Csöppnyi kis Magyarország ez. Hogy mennyire így van, az 1956 októberében mutatkozott meg legjobban.

74 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 6. ő. e. – 1957. Száll József jelentése. Tárgy: Jelentés a geofizikus csoport személyi problémáiról. Peking, 1957. május 9.

75 Uo.

76 Az *Ungarn* c. folyóirat (Monatschrift für Deutsch-Ungarischen Kulturaustausch der Ungarisch-Deutschen Gesellschaft in Budapest) 1943. márciusi számában Géza von Szurovy neve is megjelenik az *Ungarn im Donaauraum* c. kötet ismertetésében. Szurovy a kötetbe a *Budapest, der ungarische Seehafen* c. fejezetet írta.

77 Szurovy 1990-ben megjelent írásában igyekezett tisztázni magát a MAORT-perben betöltött szerepe kapcsán. Ld. *Szurovy Géza: A MAORT per a tények tükrében*. Bányászati és Kohászati Lapok. Kőolaj és Földgáz 23. (1990) 5. sz. 129–139.

78 Interjú Pacsirszky Lászlóval és Pacsirszky Évával. Budapest, 2016. április 23.

79 *Polcz I.*: i. m. (32. jz.) 151.

A Szabad Európa nagyon felerősített szirénhangját akkor a Sárga-folyó mentén is venni lehetett. És sokan be is vették... De voltak itt is... s nem is kevesen – igazi férfiak, kommunisták. Olyanok, mint Rumpf Pál fűrómester, Honfi Ferenc mérnök, olyan – akkor még pártonkívüli – kommunisták, mint Szurovy Géza, a geológiai tudományok kandidátusa... A harcban született kis pártszervezet – 12 taggal – azóta sem vesztett harcos lendületéből.”⁸⁰

A „nagy ugrás” és a tacsingi olajmező felfedezése

A magyarok 1956-ban két évre kötöttek munkaszerződést az északnyugati terület felmérésére. Azonban az 1956–1957-ben végzett munka eredményeként kiderült, hogy „a rétegek erősen törtek, a szerkezetet mélyreható, nagy kiterjedésű törésvonalak szabdalják”, ezért Szurovy Géza főgeológus értékelése szerint „annak ellenére, hogy néhány szerkezetvizsgáló sekélyfúrásban mutatkoztak kőolajnyomok, a terület mégsem tűnt túlzottan ígéretesnek”.⁸¹ Mivel a nehézipari központok az ország sűrűn lakott keleti részein, elsősorban a szénben és vasércben gazdag északkeleti területeken voltak, nem tűnt célszerűnek tovább folytatni a kutatást, ugyanis ha találtak is volna olajat, a mennyiség nem lett volna elegendő ahhoz, hogy megérje a távoli ipari központokba vezető több száz kilométeres távvezetéseket felépíteni.

Még mielőtt a csoport befejezte volna a terület felmérését, szóba került, hogy máshol folytassák a kutatást. Szurovy szerint 1957 júniusában ő javasolta, hogy az expedíciót helyezték át Északkelet-Kínába, amit kőolajfeltárás céljából sokkal reményteljesebbnek tartott. Szurovy azt írja, hogy a kínai kormány 1957 novemberében elfogadta a javaslatot.⁸² A fennmaradt levéltári iratokban az átköltözés körülményeire nincs utalás. A résztvevők visszaemlékezésén túl egyetlen írásos nyoma van a döntésnek, mégpedig Fábán Ferencnek, a *Népszabadság* újságírójának 1958. február 6-i cikke. Az írás tényként említi, hogy a kínai kormány a magyar csoportot átirányítja északkeletre, ahol feladatuk a kutatómunka irányítása lesz: „A munka eredményét a geofizikusok is számokban fejezik ki. 1957 utolsó negyedében az otthoninál sokkal nehezebb terepviszonyok között, az otthoni átlagnál jóval magasabb volt a teljesítményük: egy szeizmikus csoport havonta 165 kilométer vonalhosszt, a 6 ingával dolgozó torziós csoport két kilométeres állomásközzel havonta 540 állomást teljesített. Munkájukat igazán azonban Ho Csang-kung elvtárs, a geológiai miniszter helyettese értékelte. – *A kínai kormány* – mondotta – *az őszi eredmények láttán úgy döntött, hogy Északkelet-Kínában a Szungari völgyében végzendő nagy kutatómunkát egy ezer fős kínai csoport élén a magyar geofizikus csoportra bízta.*”⁸³

80 *Fábán Ferenc*: Magyarok a Sárga folyónál. *Népszabadság* 1958. február 6.

81 *Szurovy Géza*: A kőolaj regénye. Hírlapkiadó Vállalat, Bp., 1993. 355.

82 Uo.

83 *Fábán F.*: Magyarok a Sárga folyónál i. m. (80. jz.)

A hivatalos kínai verzió kicsit másképp szól. Eszerint 1958. február 27–28-án Teng Hsziao-ping, a KKP főtitkára értekezletet hívott össze a kőolajipar helyzetéről és jövőjéről. A szakértők beszámolójának meghallgatása után Teng kijelentette, hogy mivel a kőolajkutatás stratégiai ágazat, az igazán ígéretes területekre kell összpontosítani az erőket északkeleten, Észak-Csiangszuban és Szecsuanban. „Északkelet feltárását előre vehetnénk. A Szungliao és Észak-Csiangszu feltárásában legyünk kicsit aktívabbak, ott érzük el az első eredményeket” – tette hozzá.⁸⁴ A kínai kiadvány szerint 1958 tavaszától 32 csoport dolgozott a Szungliao fennsíkon, köztük a „meglehetősen modern, 116-os számú Kínai–Magyar Csoport, amely a Senhszi–Kanszu–Ningszia-medencéből áttelepülve támogatta a geofizikus erőket”.⁸⁵ Megjegyzendő, hogy a magyar szakértők sosem hallottak a 116-os számú csoportról, őket mindig Északkeleti Kőolajkutató Geofizikus Csoportként említették.⁸⁶ Így nevezi a csoportot az az emléktábla is, amelyen a Geológiai Minisztérium elismeri a magyarok tevékenységét. A tábla szövege Petrik Iván fordításában a következő: „Az északkelet-kínai olajkutató geofizikus csoport összes magyar szakértőjének! Önök magas fokú internacionalista szellemben, kiválóan járultak hozzá hazánkban a termelés 1958. évi nagy előreugrásához. Éljen a kínai–magyar barátság! A Kínai Népköztársaság Geológiai Minisztériuma, 1959. január.”⁸⁷

A Geológiai Minisztérium emléktáblája az 1958-ban meghirdetett új gazdaságpolitikát, a nagy ugrást méltatja. A magyar geofizikus csoport északkeletre költözése ugyanis egybeesett a nagy ugrás politikájának meghirdetésével. Mao és a kínai vezetés 1958-tól felgyorsította a szocializmus építését, és a Szovjetunió előtt akarta elérni a kommunizmust. A mezőgazdaság kollektivizálásának utolsó lépéseként a vidéki lakosságot népi kommunákba tömörítették. A helyi ipar fejlesztésének szándékával meghirdették a népi kohók mozgalmát. Minden termelési egység, beleértve az iskolákat és a hivatalokat is, saját kohót épített, amelyben távoli vidékekről odaszállított vasércet olvasztottak, olykor pedig nyersanyag híján a családok a vaslábasokból öntöttek silány minőségű acélt. Csen Ji külügyminiszter 1958 júniusában arról beszélt, hogy „nem szívesen használjuk a szocialista építés fogalmát; mi azt, ami Kínában jelenleg végbemegy, szívesebben szocialista forradalomnak nevezzük”.⁸⁸ November végén Csen a szocialista országok nagyköveteinek már úgy fogalmazott, hogy „a népi kommuna szocialista jelleggel bír. Ez még nem kommunizmus. Ugyanakkor úgy látjuk, hogy a népi kommunák lesznek a legjobb formái a kommunizmusba való átmenetnek. [...] A legközelebbi 15 év alatt, 1958–1972 között, a szocializmust kell felépítenünk [...] Azonban a.) már most látnunk

84 Csungkuo sijo tungsi [A kínai kőolaj története]. III., 1949–1978. Szerk. Liang Hua–Liu Csin-ven. 43–44. Csungkuo sihua csupanső, Peking, 2003.

85 Uo. 45.

86 Szabó Zoltánné Kilényi Éva közlése.

87 A tábláról készült fotó Posgay Károly tulajdona.

88 MNL OL XIX-J-1-j Kína-5/3-004036-1958. Nógrádi Sándor nagykövet jelentése: Beszélgetés Csen Ji elvtárssal. Peking, 1958. június 4.

kell néhány kérdését a kommunizmusba való átmenetnek, miután a szocializmust felépítettük, b.) már most látnunk kell néhány rügyét a kommunizmusnak.”⁸⁹

1956 után a kínaiak egyre magabiztosabban léptek föl a külkapcsolataik alakításakor, ami a szovjet–kínai viszonyban egyre több feszültséghez vezetett. A pekingi magyar nagykövetség jelentéseiben azonban továbbra sem volt nézeteltérésre utaló jel. 1958-ban Nógrádi Sándor nagykövet a szovjet–kínai viszony fő vonásának azt tartotta, hogy „a szovjet külpolitika mindig maga mögött tudhatta a világ második legnagyobb szocialista államát, de a kínai külpolitika is mindig érezhette a Szovjetunió támogatását”⁹⁰

1959 volt a magyar–kínai kétoldalú kapcsolatok csúcspontja. A Kínai Népköztársaság megalakulásának 10. évfordulóját ünnepelte. Az évtizedes jó viszony a Kölcsönös Barátsági és Segítségnyújtási Szerződés 1959. május 6-i aláírásával teljeseedett ki. A ceremóniát követő nagykövetségi fogadáson Münnich Ferenc pohárköszöntőjében kijelentette, hogy „a Szovjetunió mellett a Kínai Népköztársaság az a szocialista ország, amely iránt a mi népünk a leginkább, a legbehatóbban érdeklődik”. A kínaiaknak tett gesztusként a magyar miniszterelnök kijelentette: „ma már Kínát nálunk is úgy ismerik, mint azt az országot, amelynek ipari termelése néhány éven belül túlszárnyalja Angliát, s amelynek mezőgazdasági termelése már ma is vetekszik az Egyesült Államokéval.” Majd hozzátette: „A mai Kína nagyhatalom. S ezt mi olyan büszkeséggel és örömmel mondjuk, mint amilyen fogcsikorgatással kénytelenek ezt a tényt az imperialisták is tudomásul venni.”⁹¹

A valóság azonban nem volt ilyen rózsás. Mao elhibázott gazdaságpolitikája következtében ugyanis országszerte éhínség pusztított. Frank Dikötter holland történész becslése szerint a nagy ugrásnak 45 millió áldozata lehetett.⁹² A hírek a belső információcsatornákon bizonyíthatóan a kínai vezetéshez is eljutottak. A *Nejpu Cankao* (Belső Használatra) című lap rendszeresen közölte a vidék helyzetéről szóló híreket. Többek között a földművelésre kiténő adottságokkal rendelkező Hunan tartományban, Mao Ce-tung szülőföldjén is éheztek a parasztok. A gazdasági nehézségek a kínai vezetésben is nézeteltérésekhez vezettek. Ám Mao nem volt hajlandó meghátrálni, s az év folyamán kíméletlenül leszámolt gazdaságpolitikájának kritikusaival.

A radikalizálódó Mao és a szovjet vezetés között egyre nőtt a feszültség. A szovjet szakértők sorra hagyták el az országot. 1959 júniusában a moszkvai vezetés bejelentette, hogy az előzetes megállapodást figyelmen kívül hagyva nem hajlandó Kínának átadni az atombomba prototípusát. Mao a szovjet vezetés lépését az

89 MNL OL XIX-J-1-j Kína-5/e – 004036/1-1958. Nógrádi Sándor nagykövet jelentése: Beszélgetés Csen Ji külügyminiszterrel. Peking, 1958. november 28. – A jelentést, fontosságára való tekintettel, a Külügyminisztérium eljuttatta a KB Külügyi Osztálynak is.

90 MNL OL XIX-J-1-j-Kína-5/a – 001647-1959. Nógrádi Sándor (93 oldalas!) jelentése: A Kínai Népköztársaság 1958-ban. Peking, 1959. február 19.

91 MNL OL XIX-J-1-j Kína-4/bc – sz. n. – 1959. Kínai pohárköszöntő.

92 *Frank Dikötter: Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62.* Bloomsbury, London, 2010.

ideológiai gyengeség bizonyítékaként értékelte.⁹³ A szovjetekhez hasonlóan a csehszlovákok és a keletnémetek is szkeptikusan viszonyultak a kínai fejleményekhez. A gazdasági nehézségekről és a tömeges éhezésről a csehszlovákok már 1958 végén tudomást szereztek. A következő évben a csehszlovák nagykövetség jelentései abszurdnak nevezték a gazdaságfejlesztés ütemének gyorsaságát. Úgy vélték, hogy a kínaiak a minőségi termelés akadályozásával nemcsak a saját országuknak, hanem az egész szocialista tábornak is kárt okoznak.⁹⁴ A magyar külügyi és pártiratokban azonban nincs nyoma annak, hogy a magyarok problémaként kezelték volna a kínai törekvéseket és a szovjet–kínai nézeteltéréseket. 1959 decemberében a követi értekezleten Nógrádi Sándor nagykövet a magyar–kínai kapcsolatok állásáról szóló fejtegetését azzal vezette fel, hogy „Kínában a nemzetköziség szelleme nagyon fejlett. A Szovjetuniónak óriási tekintélye van, és az természetesen csak egy vágyálom az imperialisták részéről, hogy Kína és a Szovjetunió között valamilyen konfliktus támad. Szó sem lehet róla.”⁹⁵

Eközben a Kínában tartózkodó külföldi szakértőkkel való bánásmód is megváltozott. A kereskedelmi delegációk látogatásai formalitássá, reprezentációs alkalmakká váltak, érdemi tárgyalásokra alig kerülhetett sor. A nagykövetség jelentése szerint a tartósan Kínában dolgozó huszonöt magyar tanácsadó is „bizonyos légkörváltást” érzett maga körül. A műszaki-tudományos együttműködés folyamatosan csökkent. Ebben a kínai politikai motívumok mellett az is közrejátszott, hogy a magyarok egyre gyakrabban zárkóztak el egyes új termékek dokumentációjának átadásától.⁹⁶

A magyar csoport 1958 tavaszán költözött át északkelet-kínai bázisára, Csangcsunba. Az egykori japán bábállam, Mandzsukuo fővárosában a magyarok egy bekerített, parkos terület modern téглаépületeiben laktak, amelyeket még a japánok építettek. 1958-ra a kínaiak minden szempontból felkészültek az önálló munkára. Amikor letelt a szerződésben foglalt két év, a magyar szakértők létszámát minden csoportnál csökkentették. Attól kezdve a teljesítményért már a kínaiak voltak a felelősek, a magyarok többnyire csak felügyelték és ellenőrizték a munkát. A nagy ugrás idején a kínai munkatársak felajánlották, hogy nem tartanak pihenőnapot, hanem folyamatosan dolgoznak. A magyarok eredetileg annyit vállaltak, hogy húsz napot dolgoznak egyhuzamban, és csak azután pihennek 4-5 napot, de a gyakorlatban volt olyan szejzmikus csoport, amelyik 1958. júliustól szeptemberig közel két teljes hónapon át terepen dolgozott.⁹⁷

A geofizikai adatok tanulmányozása és értelmezése csapatmunka volt, de a csapatban a magyar szakértők kulcsszerepet játszottak. A Posgay Károly irányításával dolgozó kiértékelő csoport a HI-7K számú szejzmikus szelvény alapján megállapí-

93 Lorenz M. Lüthi: *The Sino-Soviet Split*. Princeton University Press, Princeton, 2008. 137.

94 Austin Jersild: *The Sino-Soviet Alliance*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2014. 139–140.

95 MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 6. ő. e. 1959. Nógrádi Sándor felszólalása a követi értekezleten. Budapest, 1959. december 8.

96 MNL OL XIX-J-1-j-Kína 4/b t. – 004252/2 – 1960. Martin Ferenc nagykövet jelentése: A magyar–kínai politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok jelenlegi állása. Peking, 1960. november 7.

97 Pacsirszky L.: i. m. (51. jz.)

totta, hogy Tatung falu közelében nagy valószínűséggel olajat találhatnak.⁹⁸ Posgay a felfedezést geofizikus szaknyelven így magyarázza: „A szelvény 25. és 30. kilométere között a mélyebb szintekben zavar mutatkozik. A szelvény menti refrakciós mérések töréses szerkezetre és egy nagyobb sebességű bérc kiemelkedésére utalnak. A reflexiós, refrakciós, graviméteres, tellurikus, ellenállás-szelvényezési és légi mágneses eredmények együttes értelmezésével került a Szungliao-síkságon kitűzött harmadik (Szung 3) kutatófúrás a szelvényen feltüntetett helyre.”⁹⁹ Ez volt a híres Szung 3 mélyfúrás, amely 1959. szeptember 26-án „ipari jelentőségű olajréteget harántolt”. Mivel a felfedezés a KNK megalakulásának 10. évfordulójára esett, a területet Tacsingnak, Nagy Ünnepeknek nevezték el. A magyar részvétel jelentőségét a kínai kormány is elismerte. 1960 januárjában a kínai Geológiai Minisztérium díszszólvét ajándékozott a csoportnak, amely szerint: „A Szungliao-síkságon megtalált ipari jelentőségű olaj a kínai–magyar barátság kikristályosodása.”¹⁰⁰

A magyar geofizikusok és geológusok közreműködésével felfedezett olajmező – minden várakozást felülmúlva – összehasonlíthatatlanul gazdagabbnak bizonyult, mint az addig ismert lelőhelyek. Gazdasági jelentőségét tovább növelte, hogy Északkelet-Kínában, a legfontosabb kínai nehézipari központok közelében található. Ennek megfelelően a kínai hatóságok az olajmezővel kapcsolatos információkat szigorú államtitokként kezelték. A szovjet–kínai viták nyomán kialakult bizalmatlanság is közrejátszott abban, hogy a felfedezést követően a népek barátsága és az önzetlen internacionalista segítségnyújtás már csak a szavak szintjén volt fontos a kínaiaknak. 1959 végétől a kínai Geológiai Minisztérium igyekezett elvonni a helyszíni kutatósoktól a magyar szakértőket. Posgay Károlyt és Ádám Oszkárt átvezényelték Jenanba, a kommunisták 1949 előtti fővárosába, abban bízva, hogy munkájuk ott is sikerrel járhat.¹⁰¹ Amint kiderült, hogy a magyar segítségnek köszönhetően mekkora kincsre bukkantak, a kínai munkatársaknak megtiltották, hogy pontos adatokat hozzanak a magyar szakértők tudomására. A magyar csoport mellé rendelt tolmács szerint ez „igen megnehezítette az ott dolgozó kínai szakértők munkáját, akik állandó félelemben éltek, mert nem tudták, hogy milyen adatot szabad közölni és milyen adatot nem, ugyanakkor szinte lehetetlenné tette szerinte azt is, hogy a magyar szakértők az utolsó hónapokban eredményes munkát végezzenek, mivel nyilvánvaló, hogy a tudományos munkához pontos adatokra lett volna szükség.”¹⁰²

98 A szelvény adatait tartalmazó pauszszalag Posgay Károly tulajdona.

99 *Posgay Károly: A kínai expedíció (1956–1961)*. In: *Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet története I. i. m.* (32. jz.) 290–297.

100 Az eredeti díszszólvét nyoma veszett. Az ELGI Múzeumának falán a zászló színes másolata látható. A zászló szövegének magyar fordítása Petrik Iván munkája.

101 Posgay Jenanban tifuszos lett, a további munkában már nem vett részt. Felgyógyulása után 1960 augusztusában tért vissza Magyarországra. Interjú Posgay Károllyal. Budapest, 2016. május 11. Ádám Oszkár, valamint a két újonnan érkezett szakember, Körössy László és Facsinay László 1962-ig dolgoztak Kínában tanácsadóként, Jenanban is többször megfordultak. Interjú Facsinay Lászlónéval. Budapest, 2016. június 7.

102 MNL OL XIX-J-1-j Kína 1945–1964 15. d. Martin Ferenc nagykövet jelentése (készítette: Újlaki György): Beszélgetés a Nagy elvtárs vezette magyar geológus csoport tolmácsával. Peking, 1962. október 25.

A titkolózás első jeleit a magyar hatóságok 1960-ban érzékelték. Alig egy hónappal a szovjet szakértők Kínából történt kivonását követően Ho Csang-kung, a geológiai miniszter első helyettese hattagú delegáció élén Magyarországra látogatott. A miniszterhelyettes a látogatást követően arról tájékoztatta a pekingi nagykövetséget, hogy Szurovy Géza, a magyar geológuscsoport főgeológusa könyvet kíván írni kínai munkájáról, élményeiről és tapasztalatairól. Ho a készülő könyvvel kapcsolatban arra figyelmeztetett, hogy mivel „a kínai kormány a magyar geológusok által végzett kutatásokat is titkosan kezeli és a vonatkozó szerződés szerint azokról a kínai kormány előzetes hozzájárulása nélkül semmiféle anyagot egyoldalúan közzétenni nem lehet, a kínai kormány – Ho elvtárs bejelentése szerint – a könyv kiadása esetén hivatalosan tiltakozni fog.” Ezért a Külügyminisztérium „hathatós intézkedésre” szólította Bese Vilmost, az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt vezérigazgatóját, hogy „Szurovy elvtárs fent említett könyve ne jelenjék meg – ha egyáltalán volt ilyen terv”. A Külügyminisztérium annak sürgős kivizsgálására is felszólította Besét, hogy „a fent közölték milyen módon és formában kerültek Ho miniszterhelyettes elvtárs tudomására”.¹⁰³ A vizsgálat eredményéről nincs diplomáciai feljegyzés, de valószínűnek tűnik, hogy az információ közvetlenül Szurovytól jutott el a kínai miniszterhelyetteshez, aki a delegáció egyik magyar kísérőjeként beszélhetett a könyvtervről.¹⁰⁴

A szovjet–kínai ideológiai viták nyilvánosságra kerülését követően, 1963. november–decemberben Budapesten tartották a Magyar–Kínai Műszaki-Tudományos Együttműködési Bizottság 8. plenáris ülését.¹⁰⁵ Először titkári szintű előkészítő megbeszélésre került sor, amelyen a kínai fél azt javasolta, hogy az addigi szokástól eltérően az ülészakon ne tartsanak plenáris ülést; a tárgyalásokat bízzák a két titkárra és a szakértőkre. A kínai fél így kívánta érzékeltetni, hogy az ideológiai és politikai viták előbb-utóbb a kétoldalú államközi kapcsolatokra is hatással lesznek. A magyar fél ugyanakkor igyekezett tompítani a nézeteltérések élet, és a tízéves bevált gyakorlatra hivatkozva kitarzott a plenáris ülés szükségessége mellett. A kínai fél végül engedett. A mintegy másfél órás első plenáris ülés a magyar beszámoló szerint „végig baráti légkörben” zajlott le. A magyar bizottság elnöke, Földi László, a könnyűipari miniszter első helyettese megnyitóbeszédében a Külügyminisztérium által előzetesen javasolt szempontok alapján megemlékezett a tízéves együttműködés legfontosabb eredményeiről, köztük a magyar geológuscsoport Kínában folytatott eredményes tevékenységéről is. A kínai elnök válaszbeszédében igyekezett kerülni a konkrét eredmények megemlégtetését, de általában pozitívan nyilatkozott az együttműködésről. Azt nem tagadta ugyan, hogy az együttműködés

103 MNL OL XIX-J-1-j Kína 1945–1964 15. d. KÜM, V. Területi Osztály, Nagy János osztályvezető feljegyzése: Szurovy Géza geofizikus készülő könyvével kapcsolatos kínai észrevételek. Budapest, 1961. január 3.

104 MNL OL XIX-J-1-j Kína 1945–1964 15. d. 003612/1. KÜM, V. Területi Osztály, Nagy János osztályvezető feljegyzése: A kínai geológiai miniszter I. helyettesének magyarországi látogatása.

105 MNL OL XIX-J-1-j Kína 1945–1964 15. d. KÜM IV. Területi Osztály, Kínai referatúra, Pataki Sándor feljegyzése: Magyar–kínai MTEB 8. ülészakaja. Budapest, 1963. december 3.

hasznos volt Kína számára, de arra is rámutatott, hogy „talán Kína is ért el bizonyos eredményeket, amiket a magyar fél hasznosítani tudott országa építésében”.

A kínai delegáció a magyar olajkitermelés helyszínére, Zala megyébe is ellátogatott, ahol többek között megtekintett egy ötezer méteres fűróberendezést és egy hidraulikus fűróberendezést, Budapesten pedig látogatást tett a Nehézipari Minisztérium alá tartozó Mélyfűró Berendezések Gyárában. A korábbi, 7. ülészakon hozott határozatok közül hármat töröltek, köztük egy automatikus karotázs (lyukszelvényező)¹⁰⁶ berendezés gyártásrajzainak átadását, ami korábban a kínai fél kérésére került a megállapodásba.

1960 után Kína minden erejével az önellátásra, az olaj- és földgázszükséglet hazai forrásból történő biztosítására törekedett. Akkoriban Kínában nem jelentek meg hivatalos statisztikák, de becslések szerint a tacsingi olajmező éves kitermelése 50 millió tonna körül mozgott, ami a hazai igényének egyharmadát jelentette. Elsősorban Tacsingnak volt köszönhető, hogy 1963 decemberében Csou En-laj miniszterelnök bejelentette: a külföldi kőolajtól való függés időszaka véget ért, Kína önellátóvá vált.¹⁰⁷

Összefoglalás

Tacsing az 1960-as évek közepétől modellváros lett, az önerőre támaszkodás és a kommunizmusba való gyors eljutás mintavárosa. A kulturális forradalom idején az ország minden szegletéből tömegével érkeztek a látogatók, akik azt próbálták eltanulni a város lakóitól, miként tudja egy ipari település központi beruházások nélkül mezőgazdasági terményekkel is ellátni lakóit.

Mao Ce-tung a japán megszállás, majd a polgárháború éveit követően az „egy oldalra hajlás” politikája jegyében a Szovjetuniótól várt és kapott a modern ipar létrehozásához segítséget. Szovjet tervek alapján, szovjet szakértők segítségével épült ki az energiabázis is. Kína feldolgozott olajszükségletének több mint felét a Szovjetunióból szerezte be. Ehhez járult hozzá a kelet-európai országokból érkező műszaki és tudományos segítség. Mindez azonban a kínai vezetés szándéka szerint az önerőre támaszkodás politikáját alapozta meg.

A szovjet–kínai és a magyar–kínai tudományos együttműködés több szempontból különbözött egymástól. Az igazi kihívást a kínai vezetés számára az jelentette, hogy megtalálják az egyensúlyt a külföldi támogatáshoz való hozzájárulás és a Szovjetuniótól való politikai és gazdasági függés elkerülése között. Míg a szovjet és a kínai megfontolások részben ellentmondtak egymásnak, magyar–kínai vonatkozásban ilyesmiről nem volt szó. A kínaiak úgy érezhették, hogy a magyarokban ideális partnerre leltek. Magyarország ugyanis rendre kinyilvánította politikai elkötelezettségét Kína mellett, a szovjet közreműködés nélkül kifejlesztett műsze-

106 A közetrétegek vizsgálata során fűrólyukat készítenek, ám e módszer révén nem mintát vesznek a fűrólyukból, hanem magában a fűrólyukban végeznek geofizikai méréseket.

107 Csungkuo sijo tungshi i. m. (84. jz.) 100.

reik pedig a világszínvonalat képviselték. A kínaiak így a geofizikai kutatáshoz szükséges technológiához és tudáshoz úgy jutottak hozzá, hogy közben nem merült fel a szovjetektől való túlzott függés lehetősége, a megszerzett tudást pedig a nemzeti függetlenség és az önerőre támaszkodás elérésére tudták fordítani. A tudástransfer ellenőrzésére irányuló szovjet szándék ismeretében meglepő, hogy a geofizikus expedíció történetének egyetlen pontján sincs nyoma közvetlen szovjet befolyásolási kísérletnek vagy beavatkozásnak sem a politika szintjén, sem a műszaki-tudományos együttműködés gyakorlatában.

Bár a geopolitikai és ideológiai keretek megszabták az együttműködés lehetőségeit, mind a magyarok, mind a kínaiak pragmatikusan viszonyultak a műszaki és tudományos együttműködéshez. Magyar részről az „internacionalista segítségnyújtás” jelszava mögött „népgazdasági érdek” állt, a hatalmas kínai piac megnyitása a magyar műszerexport előtt. Úgy tűnik, magyar szempontból ez az elképzelés kontraproduktívnak bizonyult. Miközben ugyanis a legjobb magyar szakemberek Kínában dolgoztak, a kapitalista Nyugaton a geofizikai kutatás és fejlesztés az 1950-es években új lendületet vett. Magyarországon ugyanakkor a geofizika az 1960-as évek elejéig lényegében a régi módszerekkel, a régi műszerparkkal dolgozott.¹⁰⁸ A magyar műszerfejlesztés csak a szakértők hazatérése után indult meg újra. Ráadásul a kínaiakkal kialakított munkakapcsolat a szovjet–kínai szakítás következtében megszakadt, a további közös projektek meghíúsultak.

Miközben a hivatalos propaganda a szakértők tevékenységét a szocialista országok közötti szaktudás önzetlen átadásaként ábrázolta, valójában a kínaiak hosszú távú befektetésként tekintettek az együttműködésre. Tacsing esetében ez a befektetés sokszorosan megtérült.

PÉTER VÁMOS

FRIENDLY AID AND SELF-RELIANCE: THE HUNGARIAN GEOPHYSICAL EXPEDITION IN CHINA, 1956–1962

A group of Hungarian geophysicists played a pivotal role in exploring and discovering oil deposits in the Songliao Basin, which later became known as Daqing, the largest oil field in China. The article examines this eminent example of Sino–Hungarian cooperation against the backdrop of the radicalization of Chinese politics and growing tensions between the Soviet Union and China. Taking the Hungarian geophysicists’ expedition as an example, the study explores the historical setting of early exchanges as well as the daily practice of scientific and technological interactions between China and Hungary, one of the closest East European allies of the Soviet Union.

Vámos Péter (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

108 *Polcz I.*: i. m. (32. jz.) 189.

CONTENTS

STUDIES

- Máté Kitanics–Erika Hancz–Tamás Tóth–Norbert Pap:
The Problem of Ottoman Antecedents to the Shrine of Turbék 1
- Ákos Kárbin: The Austro–Hungarian Bank
and the Antecedents of the Currency Reform in 1892 19
- Péter Vámos: Friendly Aid and Self-Reliance.
The Hungarian Geophysical Expedition in China, 1956–1962 47

WORKSHOP

- Judit Csákó: Chancellery and History Writing in 14th-Century Hungary.
A Survey of Research History 77
- Viktória Kovács: The Patrons of Lelesz 103
- János Rada: The Rhetoric of *Kulturkampf* and Protestantism in Hungarian Pamphlets 129
- Dávid Turbucz: The Image of Piłsudski in Interwar Hungary 145

REVIEW ARTICLE 163

COMMEMORATION 173

E számunk szerzői

BORHI LÁSZLÓ, az MTA doktora, tud. tanácsadó (MTA BTK TTI) • CSÁKÓ JUDIT PhD, tud. segédmunkatárs (MTA BTK TTI) • GÖZSY ZOLTÁN PhD, tszv. egy. docens (PTE) • HANCZ ERIKA, tud. segédmunkatárs (PTE) • KÁRBIN ÁKOS PhD, csoportvezető főlevéltáros (VERITAS Történetkutató Intézet) • KITANICS MÁTÉ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁCS VIKTÓRIA, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • PAP NORBERT PhD, tszv. egy. docens (PTE) • RADA JÁNOS egy. tanársegéd (Miskolci Egyetem) • TÓTH TAMÁS PhD, geofizikus (Geomega Kft.) • TURBUCZ DÁVID PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VARGA SZABOLCS PhD, főiskolai tanár (Pécsi Hittudományi Főiskola) • VÁMOS PÉTER, a nyelvtudomány (orientaliztika) kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
PTE = Pécsi Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható